

Dicta Domini Rectoris*: najraniji troškovi dubrovačkoga Kneževa dvora kao glazbenopovijesni izvor (1543. – 1589.)

Tin Cugelj

University of Nottingham
Department of Cultural,
Media and Visual Studies
University Park
GB - Nottingham, NG7 2RD
tin.cugelj@gmail.com

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 8. 7. 2025.
Prihvaćeno: 5. 11. 2025.
UDK: 2-535:783.2(497.584Dubrovnik)*1543/1589*
DOI: 10.58565/vda.6.1.11

Sažetak

Rad se temelji na analizi najranijih knjiga troškova Kneževa dvora u Dubrovniku (fond HR-DA-DU-29, 1543.-1589.) te nastoji demonstrirati potencijal fonda u istraživanju glazbe i zvuka Dubrovačke Republike. Kroz analizu troškova, rad nadograđuje naše znanje o zvučnom okolišu i glazbeno-izvođačkoj praksi misa i instrumentalne glazbe Republike u drugoj polovici 16. stoljeća. Autor kombinira duboko čitanje arhivskih zapisa i kvantitativnu analizu naplata tretirajući ih kao zvučne artefakte, odnosno ostatke zvučnih iskustva.

Ključne riječi: knjige troškova, Dubrovačka republika, misa, državni glazbenici, izvedbena praksa, povijest zvuka

Uvod

Na blagdan Duhova 1543. godine dubrovački Knežev dvor isplatio je perper i šest groša državnim glazbenicima *za svetkovinu Duhova*.¹ Iako naizgled jednostavan, zapis ne predstavlja samo administrativnu stavku, već upućuje da je zvuk bio značajan dio političkoga i vjerskoga života Dubrovačke Republike. Upravo takve zapise,

* Ovo istraživanje provedeno je u sklopu rada na doktorskom projektu „Auditory Experience of the Mass in Early Modern Dubrovnik: Function, Expression, and Sound from 1400 to 1600“ (2019. – 2024.) koji je velikodušno financirala zaklada *Dr Joséphine de Karman* Sveučilišta u Bernu. Rezultati istraživanja djelomično su predstavljani na 51. međunarodnoj konferenciji *Medieval and Renaissance Music* u Granadi u srpnju 2024. godine, a ovdje ih donosim u proširenom i dopunjenom izdanju. Zahvaljujem anonimnim recenzentima na konstruktivnim prijedlozima koji su uvelike poboljšali ovaj doprinos.

1 *Alli piffari per la festa de le pentecoste secondo el solito* [perperi] 1.6. Državni arhiv u Dubrovniku (Hrvatska). HR-DADU-29 *Dicta Domini Rectoris – Detta*, br. 1 vol. 1. (1543-1549) (dalje: HR-DADU-29/1.1), fol. 8r. Sve su transkripcije i prijevodi u ovom radu moji ako nije drugačije naznačeno. Transkripcije reproduciram u izvornom obliku: sve sam skraćence raspisao, a ortografiju zadržao kao u izvorniku.

naizgled rubne u odnosu na diplomatske i trgovačke stavke, čuva Državni arhiv u Dubrovniku u fondu HR-DADU-29, *Dicta Domini Rectoris – Detta*. Serija bilježi svaku isplatu koja je prošla kroz Knežev dvor od 1543. do 1808. godine: od milostinje samostanima preko troškova soli i svijeća do izvanrednih isplata državnim (i stranim!) glazbenicima. Tako četiri najstarije knjige koje obuhvaćaju razdoblje od 1543. do 1589. godine predstavljaju jedan od ranijih kvantitativnih izvora o troškovima glazbe i zvuka u Dubrovniku – izvor koji je ostao sustavno neobrađen u korpusu hrvatske glazbene historiografije.²

Dok se u hrvatskoj glazbenoj historiografiji knjige troškova općenito rijetko koriste kao primarni izvor, dubrovačke knjige troškova redovno su korištene u radu dubrovačkih historiografa za potrebe socijalne, pravne, ekonomske, ceremonijalne i diplomatske povijesti Republike.³ U međunarodnoj muzikologiji uobičajeno je korištenje knjiga troškova: one se rutinski koriste za temeljno razumijevanje glazbenih kultura urbanih sredina, dvorskog pokroviteljstva i glazbene umreženosti.⁴ U

-
- 2 Troškovi svirača provlače se i u izvorima druge vrste, kao što su odluke Senata i Malog vijeća, i to iz ranijeg razdoblja. Na primjer, njih nalazimo u HR-DADU-3 Consilium Rogatorum, ser. 3, sv. 16, fol. 219 (4. veljače 1461., nagrada sviračima iz unutrašnjosti na Festi sv. Vlahu); HR-DADU-4 Consilium Minus, ser. 5, sv. 6, fol. 57 (17. srpnja 1433., glazbenik u pratnji poklisara). Upravo tako su i testamenti puni odredbi o isplatama za mise (HR-DADU-12 Testamenta et Legata Notariæ), a u seriji Opera pia (HR-DADU-182) mnoštvo je zapisa o liturgijskim troškovima iako se oni odnose na puno kasnije razdoblje (1814. – 1945.). Za ovaj bogati doprinos zahvaljujem anonimnom recenzentu članka.
 - 3 Nella Lonza iscrpno se koristi serijom u rekonstrukciji svakodnevice Kneževa dvora u analizi kaznenopravnog sustava te kao nadopunu materijalu u studiji ceremonijala i državnih blagdana Republike. Vidi Nella Lonza, „Svakodnevica Kneževa dvora u Dubrovniku u XVIII. stoljeću”, *Otium* 2 (1994), 3–17; Nella Lonza, *Pod plaštem pravde. Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u 18. stoljeću* (Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1997; Nella Lonza, *Kazalište vlasti: ceremonijal i državni blagdani dubrovačke republike u 17. i 18. stoljeću* (Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2009.). Vesna Miović i Nikša Selmani koriste se njom kao nadopunom istraživanja turske kancelarije. Vidi „Turska kancelarija i *Acta Turcarum* od vremena Dubrovačke Republike do danas”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 45 (2007), 235–284. Relja Seferović koristi se *Dettom* u istraživanju dubrovačkih knjižara i propovjednika u katedrali. Vidi „Dubrovački knjižari 16. stoljeća u državnoj službi”, *Arhivski vjesnik* 51, 1 (2008.), 371–393. „Adventski i korizmeni propovjednici u dubrovačkoj katedrali u 18. stoljeću”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 46 (2008), 81–124. Seriju je najobuhvatnije obradila Rina Kralj Brassard u „Detta presvijetlog i preuzvišenog gospodina kneza: troškovi Dvora u Dubrovniku od 16. do 19. stoljeća”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 52/1 (2014.), 131–160
 - 4 Usp. Keith Polk, „Instrumental Music in the Urban Centres of Renaissance Germany”, *Early Music History* 7(1987.), 159–186; Lewis Lockwood, *Music in Renaissance Ferrara, 1400–1505: The Creation of a Musical Center in the Fifteenth Century* (Oxford; New York: Oxford University Press, 2009.); Frank A. D’Accone, *The civic muse: music and musicians in Siena during the Middle Ages and the Renaissance* (Chicago: University of Chicago Press, 1997.); Paul Merkley i sur., *Music and Patronage in the Sforza Court*, *Studi Sulla Storia Della Musica in Lombardia* 3 (Turnhout: Brepols, 1999.); Mollie Ables, „Musicians’ Networks in Early Modern Venice”, *ECHO, a Journal*

hrvatskoj povijesti glazbe 16. stoljeća knjige troškova nisu sustavno korištene osim pri (re)konstrukciji povijesti dubrovačke glazbene kulture u radu Miha Demovića koji se povremeno koristi izabranim zapisima iz ranih knjiga troškova za potkrjepljivanje službe glazbenika, popravke instrumenata i u manjoj mjeri za utvrđivanje glazbenih prilika.⁵ Knjigama troškova iscrpnije se koristi za poslijepotresno razdoblje, tj. nakon 1667. godine,⁶ te u radovima o stranim glazbenicima.⁷ Unatoč Demovićevu hvalevrijednu djelu, a u skladu s recentnim usporenim istraživanjem dubrovačke glazbene kulture od 15. do 17. stoljeća,⁸ hrvatska muzikologija dubrovačkim knjigama troškova nije se ponovno koristila.

Priklanjajući se recentnom zaokretu prema kulturnoj povijesti zvuka,⁹ svrha je ovog rada pokazati što nam troškovi u *Detti* otkrivaju o zvučnom okolišu i glazbe-

of Music, Thought and Technology, 2 (2021.), 1–8, <https://doi.org/10.47041/YFJA2798>.

- 5 Za primjer, vidi Miho Demović, *Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj republici od početka XI. do polovine XVII. stoljeća* (Zagreb: JAZU, 1981.), 18, 63, 70, 136. Razlog za Demovićevu rijetko korištenje *Dette* u najranijem razdoblju nije mi poznat, pogotovo s obzirom na dostupnost gradiva koju je ostvario za istraživanje. Moguće je da zbog opsežnosti korištenoga gradiva u svom radu nije mogao uključiti i obilje podataka iz *Dette* – tako se uglavnom koristi podacima s početaka knjiga troškova.
- 6 Vidi Miho Demović, *Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj Republici od polovine XVII. do prvog desetljeća XIX. stoljeća* (Zagreb: JAZU, 1989.).
- 7 Miho Demović, „Njemački glazbenici u Dubrovačkoj Republici”, *Bašćinski glasi: Južnohrvatski etnomuzikološki godišnjak* 9–10, no. 1 (2009.), 125–132; Demović, ‘Talijanski glazbenici u Dubrovačkoj Republici’. Može se pretpostaviti da ih je povremeno koristio i za rad o franko-flamanskim glazbenicima u Dubrovniku, koji autoru ovog rada nažalost nije dostupan. Usp. Miho Demović, „Franko-flamanski glazbenici u Republici Dubrovnik”, *Dubrovnik* 22, 4 (1979.), 65–96.
- 8 Ovo treba shvatiti *cum grano salis* jer ovdje mislim na sustavni nastavak i nadogradnju Demovićeve temeljnog djela o dubrovačkoj povijesti glazbe, koje nedostaje u korpusu recentne glazbeno-istraživačke djelatnosti. Prije svega to su pitanja repertoara, vokalno-instrumentalne izvođačke prakse te interkulturalne razmjene sa susjednim zemljama na koje je Demović dobro ukazao. Nekoliko istraživača bavilo se dubrovačkom glazbenom kulturom kroz različite sfere. Vidi Monika Jurić Janjik, „Monaldijeva klasifikacija glazbe u osmom poglavlju djela Irena, iliti o ljepoti (1599.)”, *Filozofska istraživanja* 39, 2 (2019.), 347–358, <https://doi.org/10.21464/fi39204>; Slavica Stojan, „Kulturni krug Luke i Miha Sorga (Sorkočevića): glazbenici, pjesnici i diplomati”, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 54, 2 (2016.), 247–262; Stanislav Tuksar, „Dubrovački ranobarokni skladatelj Vinko Komnen i mreža njegovih odnosa s prethodnicima i suvremenicima”, *Arti musices* 46, 1 (2015.), 5–25; Monika Jurić, „Paideia i neoplatonističke ideje o glazbenom odgoju i kulturi u renesansnom Dubrovniku u djelima Nikole Vitova Gučetića (1549.–1610.)”, *Arti musices* 43, 2 (2012.), 175–188. Bitno je spomenuti i doktorsku disertaciju Monike Jurić Janjik. Vidi Monika Jurić Janjik, „Glazba u djelima dubrovačkih renesansnih autora“ (doctoral thesis, University of Zagreb, 2018.), pristupljeno 26. 6. 2025. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:653398>.
- 9 Ovaj se pravac, bez ustaljene terminologije u hrvatskom jeziku, u anglofonij literaturi naziva *auditory history*, *sound history*, *historical sound studies* i *historical acoustemology*, a često ga se izjednačava i s kulturnom poviješću zvuka (*cultural history of sound*). Upravo sam potonji termin iskoristio za stvaranje hrvatske inačice. Za odličan pregled, usp. James Mansell, „Historical Acoustemology: Past, Present, and Future”, *Music Research Annual* 2 (2021.), 1–19.

no-izvođačkoj praksi Dubrovačke Republike sredinom i krajem 16. stoljeća. Zaključci su doneseni na temelju kombinacije dubokog čitanja (*deep reading*) rukopisnih knjiga i vizualizacije podataka koja omogućuje uvid u kontinuitet, učestalost, vrstu i iznos glazbenih i ostalih plaćanja koja upućuju na aktivnosti zvučne prirode. Oslanjajući se na metodologiju istraživanja povijesti razvijenu unutar povijesnih osjetilnih i zvučnih studija,¹⁰ ovaj članak demonstrira kako financijski zapis iz knjige troškova možemo čitati kao ostatak zvučnog iskustva, tj. zvučni artefakt, koji je jednako vrijedan kao i notirani glazbeni materijal. Takav pristup omogućuje pomak od anegdotalnih navoda prema statistički potkrijepljenom prikazu ritma glazbenih angažmana te od generalizirane urbane povijesti glazbe prema uočavanju obrazaca karakterističnih za glazbeno-izvođačku praksu Dubrovačke Republike.

Izvori i metodologija

Okosnicu rada čini korpus od 1059 zapisa koji ukazuju na aktivnosti zvučne prirode, uočena u četiri knjige troškova iz najranijeg razdoblja serije: HR-DA-DU-29/1.1 *Detta* (1543. – 1549.), HR-DADU-29/3.4 *Detta* (1576. – 1580.),¹¹ HR-DADU-29/4.5 *Detta* (1577.) te HR-DADU-29/4.8 *Detta* (1589.).¹² Prve dvije knjige pokrivaju dva izolirana razdoblja, dok dvije potonje po jednu godinu,¹³ a upravo one predstavljaju najveći izazov koji dosad nije razjašnjen u literaturi tako da njihova prava funkcija ostaje upitna.¹⁴

10 Usp. Mark M. Smith, *A Sensory History Manifesto*, 1. izd. (University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2021.).

11 Dok na koricama knjige stoji da *Detta* pokriva razdoblje do 1580., u njoj nalazimo zapise do kraja 1583. godine. Usp. HR-DADU-29/3.4, 419. U radu koristim pravi opseg godina do 1583.

12 Serija najranijih knjiga obuhvaća i dvije knjige koje nisu uključene u ovu analizu zbog svojeg sadržaja. Naime, HR-DADU-29/2.2 (1559.) i HR-DADU-29/2.3 (1575. – 1576.) sadrže samo troškove straže i vojnika, soli, vina te, rijetko, milostinju pojedinim svećenicima i ženskim samostanima. Za detalje tih dviju knjiga, vidi Kralj-Brassard, „*Detta* presvijetlog i preuzvišenog gospodina kneza“, 134-136. U seriji do 16. stoljeća nedostaju knjige 29/4.6 i 29/4.7, dok knjige 29/4.9 i 29/4.10 već pripadaju ranom 17. stoljeću i bilježe samo troškove svijeca (*pro Candela*). Za detaljan prikaz sadržaja serije, vidi službeni arhivski popis DAD, dostupan ovdje: <https://dad.hr/wp-content/uploads/2021/07/HR-DADU-29-DETTA.pdf> (pristupano 24. 6. 2025.).

13 Za detaljan opis arhivske serije, vidi Kralj-Brassard, „*Detta* presvijetlog i preuzvišenog gospodina kneza“, 133-136.

14 Naime, knjiga iz 1577. pokriva godinu dana koja je već pokrivena drugom knjigom (HR-DA-DU-29/3.4), ali njezin sadržaj nije uključen u tu knjigu. Knjiga iz 1589. nema usporednu osnovicu, a nalik je knjizi iz 1577. – svi zapisi su prekriveni. S obzirom na to da su i individualna i glavna knjiga pisane istom rukom, da su svi zapisi individualnih knjiga prekriveni i da ne sadrže mjesečnu potvrdu posebnog odbora Malog vijeća za potvrdu mjesečnih troškova (*Deputati alla Detta*), možemo pretpostaviti da su knjige bile suplementarnog karaktera. Upravo to može biti i

Bez obzira na kronološku iscjepkanost knjiga, dvije knjige za razdoblje od 1543. do 1549. te razdoblje od 1567. do 1583. svjedoče regularnosti, kontinuitetu i uobičajenosti određenih troškova te su povezane – *Detta* 29/3.4 donosi kronološko organiziran sažetak troškova. S obzirom na to da u sažetku nalazimo detaljan popis uobičajenih i izvanrednih troškova, čini se da je napisan kao predložak za cijelu knjigu. Toj teoriji pridonose i troškovi kasnije upisani drugom rukom, koje pisar pokušava kronološki uvrstiti tijesno ih smjestivši između postojećih troškova, te troškovi koji su brisani (prekriženi, dopisano *levata* ili *fnita*).¹⁵ Kada se sadržaj sažetka uspoređi s uobičajenim mjesečnim i godišnjim troškovima prikazanima u knjizi, primjećujemo da dosljedno odgovaraju sažetku, tako da i u ovoj analizi ne navodim uvijek sve pojedinačne primjere troškova iz HR-DADU-29/3.4. S druge strane, izvanredne troškove, sukladno njihovoj prirodi, treba pratiti zasebno.

Troškovi za određeni mjesec započinju naslovom *Detta dell'illustrissimo signor rettore* [ime kneza] uz mjesec i godinu, a potom se nižu zapisi o troškovima. Troškovi s detaljima i iznos u perperima grupirani su po datumu. Na kraju mjeseca unosi se zbroj troškova, a upise i račun pregledava *Consigliere deputato alla Detta* i ovjerava svojim potpisom.¹⁶ Analiza koja slijedi temelji se na zapisima koji ukazuju na glazbenu aktivnost i aktivnosti zvučne prirode, a odabrane zapise interpretira u njima svojstvenim kontekstima. U skladu s principima zvučnih studija, ovaj rad zagovara čitanje materijalnih povijesnih izvora kao ostatke zvučnog okoliša te pristupa zapisima u *Detti* kao indikacijama kneževa zvučnog iskustva.¹⁷ Cjeline u nastavku rada organizirane su po čestoći pojavljivanja: najzastupljeniji su troškovi liturgije, a potom dodatna izdavanja za glazbenike.

objašnjenje zašto je razdoblje između 1550. i 1566. godine u najranijim volumenima preskočeno – možda knjige za to razdoblje naprosto nisu bile potrebne. Kralj-Brassard dolazi do sličnog zaključka za knjige iz 17. stoljeća tvrdeći da „[m]ožda su se različite knjige naizmjenice koristile iz nekog praktičnog razloga, primjerice, kontrole zapisa koja je potrajala, pa je trebalo započeti bilježiti troškove u novoj knjizi“. Kralj-Brassard, „*Detta* presvijetlog i preuzvišenog gospodina kneza“, 134.

15 Za oba primjera, usp. HR-DADU-29/3.4, fol. 3r. Vidi sliku 1. (plaćanje plemkinjama i 1578 iznad *Simon Buratto*).

16 Kralj-Brassard, „*Detta* presvijetlog i preuzvišenog gospodina kneza“, 136. Troškovi Dvora namirivali su se iz različitih izvora, o čemu je odlučivao Senat: to je mogla biti kovnica novca, pomorska blagajna, blagajna konzulata na Levantu ili blagajna harača. Po kojim je kriterijima Senat birao izvor za pokrivanje troškova Dvora, jesu li oni bili u izravnoj vezi s prirodom troška ili se jednostavno posezalo tamo gdje je novca bilo, ostaje istraživačko pitanje. Kralj-Brassard, „*Detta* presvijetlog i preuzvišenog gospodina kneza“, 159.

17 Usp. Mansell, „Historical Acoustemology“, 12.

Liturgija i kapelani pjevači

Među prvim zapisima *Dette* započete 1. siječnja 1543. godine nalazi se trošak za jednu misu i jednu duplu svijeću u iznosu od 1,8 perpera, *plemkinjama* za prošli mjesec.¹⁸ Upravo su troškovi misâ najprisutnija stavka u knjigama do 1589. godine jer ne prolazi niti jedan mjesec da ih nema barem nekoliko,¹⁹ a obuhvaćaju tihe i pjevane mise, mise na uobičajenim (katedrala, Sv. Vlaho) i neuobičajenim mjestima (zvonik katedrale) te mise javnog i privatnog karaktera.

Jedina misa privatnog karaktera bila je ona u kapelici Kneževa dvora za kneza i njegovu obitelj. S obzirom na to da je kneževa vlast bila vremenski i prostorno ograničena,²⁰ Knežev dvor morao je imati sve potrebne sadržaje za učinkovitu svakodnevicu. Tako je imao i dvorsku kapelicu (*cappelletta*), izgrađenu 1459. u južnom krilu,²¹ koja je bila primarno mjesto kneževa iskustva duhovnosti. Ono se materijaliziralo u obliku dnevnih tihih misa koju su predvodili franjevci i dominikanci.²²

18 *Ale gentildonne per una messa un dopiero, se li dovena dar l'ultimo del mese passato* [perperi] 1.8. HR-DADU-29/1.1, fol. [1r]. O terminu *gentildonne*, vidi raspravu na str. 290 - 292 i prateće bilješke. Prva knjiga u originalu nema svoju folijaciju, već je dopisana kasnije, drugom, naizgled puno kasnijom rukom. Nju donosim u uglatoj zagradi.

19 S obzirom na to da se ovaj rad fokusira na zapise glazbene i zvučne prirode te izvedbenu praksu, a ne na ekonomsku obradu knjiga, nisam analizirao ukupni broj zapisa unutar knjiga kako bih utvrdio koliko perpera se godišnje izdvajalo za događaje zvučne prirode. Međutim, broj zapisa vjerojatno se broji u tisućama: 1543. godina sadrži 1640 zapisa troškova, od kojih sam identificirao 93 troška mise, iz čega proizlazi da 1543. godine troškovi misa iznose 5,6 % ukupnih troškova. Ukoliko uzmemo u obzir da su knjige odraz rutine, utoliko za potrebe hipotetske statistike možemo primijeniti isti mjesečni broj troškova na svih sedam godina unutar prve knjige. Iz toga proizlazi da HR-DADU-29/1.1 hipotetski sadrži 11480 zapisa. Za isto razdoblje izdvojio sam (točno!) 684 zapisa zvučnog potencijala, od kojih je 656 misa, iz čega slijedi da je – u ovoj hipotetskoj statistici – oko 5,71 % svih troškova u istom razdoblju usmjereno na mise. Bitno je primijetiti da potonja hipotetska statistika odstupa od točne statistike za 1543. godinu za samo otprilike 0,1 %, što možda ukazuje na pravo stanje.

20 Mandat dubrovačkih kneževa bio je ograničen na mjesec dana, za vrijeme kojega se kneževu kretanje pokušalo ograničiti do zidina grada, a čime se nastojalo potencirati njegovu političku efikasnost. Tako je knez morao živjeti u dvoru te nastojati ne kretati se izvan zidina barem od 1386. Lonza, *Kazalište vlasti*, 44–45.

21 Nella Lonza, „Prostori vlasti, prostori svakodnevice”, u: *Knežev dvor u Dubrovniku: utvrda, palača, muzej, ur. Pavica Vilač*. (Dubrovnik: Dubrovački muzeji, 2016), 251.

22 Iako se izraz mise jasno navodi u troškovima (*messa ditta*, tiha misa), njihov se ritam nalazi tek u veljači 1544. kada je dominikancima plaćeno 4,8 perpera za 28 dana tihih misa. Usp. *A li frati de santo dominico per le messe ditte in palazzo per giorni 28* [perperi] 4.8. HR-DADU-29/1.1, fol. 48v. Isto je potvrđeno u ožujku i rujnu 1545. kad se potvrđuje i mjesto (*cappelletta*, HR-DADU-29/1.1, fols. 74r, 89r) te u sažetku troškova u siječnju 1576. godine (HR-DADU-29/3.4, fol. 3r). Usp. zadnji unos 20. listopada 1583. u HR-DADU-29/3.4, 417. U slučaju ove knjige folijacija je prisutna samo do fol. 11v, a potom se knjiga nastavlja paginirano. U ovom radu koristim se izvornom folijacijom i paginacijom.

Njihov angažman sveprisutan je u knjigama, a prve nalazimo franjevce 30. siječnja 1543.,²³ nakon kojega se mjesečno izmjenjuju s dominikancima,²⁴ iako ne uvijek u istom ritmu.²⁵ Ovo ne treba smatrati početkom te prakse: ako su se mise izvodile na sve veće blagdane u 15. stoljeću (ukupno 99 puta),²⁶ onda nema razloga za izostanak dnevne liturgije u dvorskoj kapelici barem od izgradnje kapelice polovicom stoljeća.²⁷ Tihe mise slavile su se i u drugim dijelovima palače: nedjeljne mise za zatvorenike izvodio je *cappellano dei Prigionieri* u oba razdoblja (1543. – 1583.) u nepoznatim prostorijama dvora.²⁸

Tjedni, mjesečni i godišnji ritam

Karakteristični zvučni, ali i cjelokupni dojam tihih misa u manjim crkvenim prostorima poput dvorske kapelice jasno se suprotstavlja zvučnom i ukupnom doživljaju pjevanih misa u crkvama s obzirom na svrhu i intimniji karakter tihih misa.²⁹ Upravo su pjevane mise tvorile osnovicu tjednog ritma misâ: *Detta* bilježi da mise petkom pjevaju kapelani Sv. Vlaha, a mise subotom kapelani katedrale.³⁰ Međutim,

23 *A li frati de santo francesco per la messa ditto in palazzo in elemosina* [perperi] 5. HR-DADU-29/1.1, fol. 2r.

24 Sljedeći mjesec misu su slavili dominikanci: *A li frati de santo dominico per la messa ditto in palazzo lo passato mese* [perperi] 4.8. HR-DADU-29/1.1, fol. 3v.

25 Na primjer, u srpnju i kolovozu 1543. godine franjevci slave misu dva mjeseca za redom. U rujnu i listopadu iste godine to čine i dominikanci. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 13v, 17r, 19v, 22r.

26 Zdenka Janeković Römer, *The Frame of Freedom: The Nobility of Dubrovnik Between the Middle Ages and Humanism*, prev. Vesna Baće (Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2015.), 552.

27 Ovakve mise susreću se i u drugim privatnim kapelicama. Godine 1545. general Reda dominikanaca naredio je dubrovačkim dominikancima da moraju slaviti tri mise tjedno u kapelici Bernarda de Bone te ukupno 31 godišnju misu u kapelici Francisca de Caboge. Za pisma, vidi Stjepan Kراسić, „Regesti pisama generala dominikanskog reda poslanih u Hrvatsku (1392-1600) (II dio)“, *Arhivski vjesnik* 21–22, 1 (1979.), 252.

28 *Al cappellano de Prigionieri che si celebra le messe ogni Domenica* [perperi] 1.3. HR-DADU-29/3.4, fol. 3r. Isto 1543., usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 4r, 5r; te posljednji zapis u HR-DADU-29/3.4, 415. Za više o kapelanu i životu u dubrovačkim zatvorima, vidi Lonza, „Prostori vlasti, prostori svakodnevice“, 248–250. Tek u siječnju 1578. saznajemo ime tog kapelana (Vincenzo Pauli) koje se nastavlja provlačiti do kraja knjige. Usp. HR-DADU-29/3.4, 114, 120, 124, 125, 128, itd.

29 „Tiha“ misa, odn. *missa lecta* (ili *ditto* u dubrovačkom arhivu) svakodnevni je pandan pjevanoj misi (*missa cantata*) u kojoj su pjevani dijelovi mise pročitani (zato *lecta*). Unatoč hrvatskom terminu (tiha), a upravo zbog čitanja naglas smatram da i pri tihim misama možemo govoriti o određenoj zvučnosti. Zato je i smatram vrstom zapisa koji ukazuju na aktivnosti zvučne prirode. Upravo razlike u prostoru, izvođenju mise, ali i namjeri poslije misnoga slavlja na složen način pridonosi doživljaju (liturgijske) *atmosfera*. Za više o multimodalnom, odnosno doživljaju (liturgijske) atmosfere putem više osjetila s fokusom na zvuk i glazbu, vidi Friedlind Riedel i Juha Torvinen, ur., *Music as Atmosphere: Collective Feelings and Affective Sounds* (London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2020).

30 Vidi bilješke 32, 33, 35 za potpuni tekst. Ove su mise iznimno brojne te ih ne mogu učinkovito

kapelani su kao primatelji iznosa jedina ustaljena stavka koja se pojavljuje u zapisima, dok izraz mise (pjevana ili tiha), točan broj kapelana i točna lokacija misâ nisu dosljedno izraženi. To možemo objasniti pragmatičnom prirodom bilježenja troškova: možda detalji slavljenja misâ nisu izraženi jer su postali uobičajeni za idiom pisara te ih nije trebalo posebno zapisivati. Ta pretpostavka može se utvrditi iznenadnom i privremenom promjenom ruke 1548. godine kada pisar Johannes zamjenjuje uobičajenog Francesca te iz nekog razloga bilježi više detalja.³¹ Tako Johannes u listopadu bilježi trošak od (zakašnjelih) pet perpera kapelanima katedrale za pet subotnjih pjevanih misa u rujnu,³² regularne mise kapelanâ katedrale u listopadu,³³ tri izvanredne pjevane mise³⁴ i pjevane mise kapelanâ Sv. Vlaha u studenom.³⁵

Detta suptilno otkriva i tko je točno pjevao mise petkom i subotom. Dok množina *kapelani* indicira više kapelana koji slave misu, koncelebracija mise nije bila uobičajena praksa u 16. stoljeću osim pri zaređenju svećenika i izboru novog biskupa.³⁶ Nadalje, usporedno s praksom dubrovačkih bratovština gdje je skoro uvijek kapelan celebrant bio istovremeno i pjevač, iznimka Bratovštine klerika Sv. Petra sugerira da množina *kapelani* može označavati i grupu jer koristi termin *cantores in choro* u katedrali, što sugerira da su kapelani bili i pjevači.³⁷ Slično potvrđuje i vizi-

popisati u jednoj bilješci. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 1v, 2v, 3r, 4r i posljednje zapise na fols. 196r, 197r, 211v, 211r; HR-DADU-29/3.4, fols. 9r, 10r, 12r, [str.] 16 i posljednje zapise na str. 391, 402, 412, 415. Pri kraju ove knjige paginacija nakon str. 380 postaje zbunjujuća: postoji više sistema, a ja se referiram na broj pisan u desnom uglu koji po mom sudu odgovara broju stranice. U HR-DADU-29/4.5 i HR-DADU-29/4.8, zapisa te vrste nema.

- 31 Promjenu pisara, odnosno njihova imena, primjećujemo u potpisima na kraju mjeseca. Uz detaljnije zapise Johannes koristi više kratica te neke riječi piše drugačije. Najprimjetnije je korištenje *Alli* umjesto *Ali* / *Ali* koje se koristi na početku fraze većine zapisa.
- 32 *Alli capellani de santa Maria per cinque messe cantate del mese di settembre* [perperi] 5. HR-DADU-29/1.1, fol. 174r.
- 33 *Ali ditti* [kapelanima katedrale] *per quattro messe cantate del mese di ottobre secondo el solito* [perperi] 4. HR-DADU-29/1.1, fol. 174r.
- 34 *Alli ditti* [kapelanima katedrale] *per una messa del spirito sancto cantata nel detto mese per ordine del Consiglio* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 174r. / *Alli ditti per una messa grande del spirito santo cantata di ottobre* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 177v. / *Alli ditti* [kapelanima katedrale] *per una messa grande cantata il sabato presento alli 4 novembre* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 174v.
- 35 *Alli capellani di santo BIagio per quattro mese cantate lo presente mese di novembre* [perperi] 4. HR-DADU-29/1.1, fol. 175v.
- 36 Adrian Fortescue, "Concelebration", u: *The Catholic Encyclopedia* (New York: Robert Appleton Company, 1908), pristupljeno 27. 6. 2025. <https://www.newadvent.org/cathen/04190a.htm>.
- 37 Bratovština klerika Sv. Petra *ex cathedra* ustanovljena je 1393., čiji statut je fascinantno svjedočanstvo liturgije u Dubrovniku. Osmo poglavlje statuta svjedoči o glazbenoj praksi u liturgiji, gdje se spominju i kapelan na plaći te *cantores in choro*. Konstantin Vojnović, *Bratovštine i obrtne korporacije u republici Dubrovačkoj: od XIII. do konca XVIII. vijeka*, Sv. 1 (Zagreb: Dionička tiskara, 1899), 22. Izvor je naveden u Državnom arhivu u Dubrovniku kao HR-DADU-48/1.16 *Statuta et Decreta Congregationis Sacerdotum S. Petri in Cathedra*, ali nedostaje od 5. 5. 2006. Vidi Vojnovićev prijepis u Vojnović, *Bratovštine*, 1:16–62.

tacija Gianfrancesca Sormanija trideset godina kasnije za kapelane crkve sv. Vlaha, gdje izvještava o tijelu deset kapelana pjevača (*capellani e choristi*).³⁸ Dosljednost zapisa knjiga troškova afirmira mogućnost postojanja grupe pjevača iako ponegdje jasno spominju *jednog* kapelana pjevača. Na primjer, 12. prosinca 1545. Vincenzo, kapelan Sv. Vlaha, pjevao je misu na dan sv. Katarine.³⁹ Na kraju, izostanak zapisanog mjesta izvođenja sugerira uobičajenu prirodu troška, a time i uobičajenu prirodu prakse i iskustva pjevanih misa u Sv. Vlahu i katedrali. Naime, lokacija pjevanih misa petkom i subotom ne spominje se u HR-DADU-29/1.1 niti u sažetku u HR-DADU-29/3.4, već tek 20. svibnja 1576. kada postaje jasno da kapelani Sv. Vlaha mise petkom pjevaju u svojoj crkvi.⁴⁰ Indikacija *secondo el solito* nesumnjivo je naznaka za dugotrajnost i uobičajenost prakse što je potvrđeno kontinuitetom u knjigama, a činjenica da kapelani Sv. Vlaha pjevaju u *svojoj* crkvi nužno znači da i kapelani katedrale pjevaju u svojoj.

Osnovica liturgije kojima je tjedno svjedočio knez nekada je nakon 1549. i prije 1576. upotpunjena dodatnim četirima pjevanim misama koje postaju dio tjednog ritma. U sažetku iz 1576. uočavamo da Hieronimo de Nencho (Nenco) počinje slaviti dodatne tri mise u katedrali,⁴¹ a Colenda di Paolo počinje pjevati jednu misu u katedralnoj krstionici zvoniku (*zato de Campanille*).⁴² Dok su nove tradicije uspostavljane, druge su ukidane. Takav je slučaj misa slavljenih u crkvi Sv. Navještenja *al Canale*, odnosno crkvi izvan zidina na Nuncijati.⁴³ Ove mjesečno slavljene mise – koje su ponegdje označene kao *pjevane* – nisu dalje financirane od 1578. tako da je

38 Gianfrancesco Sormani, „Relazione delli capi principali della visita di Ragusa fatta a nostro signore. Roma anno 1574“, u: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, od Augustin Theiner, Sv. 2 (Zagreb: Societas typographica, 1875), 330-336; usp. Atanazije Matanić, „Izvjestaj Sormanijeve vizitacije o Maloj braći u Dubrovniku“, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku* (Zagreb Zagreb; Dubrovnik: Kršćanska sadašnjost; Samostan Male braće, 1985), 829-836; usp. isto br. 150 u Demović, *Glazba i glazbenici*, 184.

39 *A prete vincenzo Cappellano di santo Biagio per la messa cantata nel di de santa Catherina secondo el solito* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 95r.

40 *Alli cappellani di Santo Biagio per le messe delli venerdì di questo mese che cantano in santo Biagio secondo el solito* [perperi] 4. HR-DADU-29/3.4, 20. Slično i u HR-DADU-29/3.4, 132, 144.

41 *A pre Hieronimo de Nencho per mese 3 che celebra in sancta Maria ogni settimana*. HR-DADU-29/3.4, fol. 3r. Usp. HR-DADU-29/3.4, 16, 26, 30, 36, 54, 58, 60, 62, 71, 77, 84, 90, 95, 101, 106, 110, 120, 125, 129, 133, 139, 144, itd. Dok je izraz mise označen s *celebrata*, idiomatski kontekst dijela knjige ukazuje na to da se radi o tihim misama jer se isti izraz koristi i za tihe mise u prijašnjim slučajevima, kao što su dnevne mise u Kneževoj kapelici.

42 *A pre Colenda di Paolo per una messa che si canta il primo mercoledì de ciascun mese in la chiesa de Santo Giovanni de Campanille* [perperi] 1. HR-DADU-29/3.4, fol. 3r. Usp. HR-DADU-29/3.4, fols. 94, 11v, [str.] 14, 23, 27, 34, 38, 42, 45, 49, 53, 61, 66, 69, 80, 87, 92, 97, 104, 109, 114, 118, 123, 131, 137, 142, itd. Za krstionicu – zvonik, vidi Ana Marinković, „O gradnji, funkciji i rušenju krstionice-zvonika dubrovačke romaničke katedrale“, *Ars Adriatica*, 7 (2017.), 83–98.

43 Lonza ističe kako to nije crkva unutar zidina izgrađena iza Dominikanskog samostana. Lonza, *Kazalište vlasti*, 286-288.

trošak u sažetku primjereno prekriven i označen oznakom „*levata 1578*“.⁴⁴ Iako je zbog nejasne skraćenice nejasno gdje, čini se da je *gentildonnama* plaćeno i za mise u drugim dubrovačkim crkvama, iako rjeđe: tako 3. siječnja 1577. primaju trošak za misu na određenom otoku.⁴⁵ Međutim, zanimljivo je i važno primijetiti da se u zapisima misa na Nuncijati izričito spominju *gentildonne*, što vrlo vjerojatno označava pripadnice plemićkog staleža.⁴⁶ S obzirom na činjenicu da prijašnji troškovi uvijek upućuju na primatelja plaćenoga iznosa, možemo sa sigurnošću reći da su određene plemkinje uistinu primile iznos iz kneževe blagajne. Iako je na prvi pogled povijesno primamljivo pomisliti o pjevačkoj praksi redovnica, namjera izražena u zapisima jasno upućuje da je novac bio namijenjen za milostinju i slavlje misa (*per ... limosine; per messe che fano celebrare; per far cantar una messa*), tako implicirajući celebranta kojem se milostinja i (indirektno) daje. *Detta* ne pomaže pri identifikaciji spomenutih plemkinja – one se u ostatku analiziranog korpusa spominju jedino u ovom kontekstu, i to u jasno omeđenom razdoblju. Na kraju, svakako je zanimljivo opaziti kako *Detta* sugerira kolektivnu *žensku duhovnu praksu, odnosno organizira-*

44 *Alle Gentildonne per messe che fano celebrare a santa Nunciata, al Canale* [perperi] 6. Usp. HR-DADU-29/3.4, fol. 3r. Spomen pjevanih misa u Sv. Nuncijati onaj je u veljači 1549.: *Ale gentildonne per far cantar una messa in elemosina per ordine del minor consiglio* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fols. 181r (pjevana). Usp. HR-DADU-29/1.1, fol. 1r; HR-DADU-29/3.4, fols. 3r, 7r, 9r, 11r, [str.] 14, 18, 27, 37, 41, 45, 52, 56, 60, 65, 69, 73, 80, 86, 92, 97, 104, 108, 126, 131. Preposljednji unos spominje da je 3. svibnja 1578. tradicija ukinuta te potvrđena u Velikom vijeću, ali taj dokument nisam imao prilike ispitati. Dok priroda izvora ne ostavlja mjesta za objašnjenje prekida tradicije, a s obzirom na to da u ostalim zakonodavnim dokumentima dubrovačkog arhiva podatku nisam ušao u trag, moguće je da su mise na Nuncijati postale suvišnim jer je Senat uveo dnevne mise u novoizgrađenoj crkvi unutar zidina tijekom epidemije kuge 1572. – 1573. Usp. Lonza, *Kazalište vlasti*, 288.

45 *Alle gentildone per le messe et limosine che fanno per loro a frana da Isola di* [nečitko, možda 0/2] [perperi] 6. HR-DADU-29/3.4, fol. 11r. *Isola di 0/2* možda može biti protumačeno kao *Isola di Mezzo*, što bi po logici „srednjeg otoka“ odgovaralo Lopudu. Usp. Nella Lonza, „Inventarna knjiga dvorova knezova i kapetana u lokalnim jedinicama Dubrovačke Republike iz 1638. godine“, *Vjesnik dalmatinskih arhiva: Izvori i prilozi za povijest Dalmacije* 4/1 (2023): 268. Za ostale spomene istog „otoka“, usp. HR-DADU-29/3.4, fol. 7r, [str.] 108, 126. Zašto bi se Lopud spominjao ako je već predodređeno da se mise drže na Nuncijati, nije jasno.

46 U ostatku pregledanog korpusa termin *gentildonne* u drugom kontekstu od navedenog nisam našao, ali ukoliko uzmemo u obzir da su dubrovački notari često bili izvorni govornici talijanskoga, utoliko možemo potvrditi da se uistinu radilo o plemkinjama na primjeru Razzijeve *Povijesti iz druge polovice šesnaestog stoljeća*. Usp. Serafino Razzi, *La storia di Raugia: scritta nuouamente in tre libri* (Lucca: Vincentio Busdraghi, 1595.), 64 [gentildonne], 66 [gentildonna], 80 [gentildonne], 125 [gentildonna], 132 [gentildonne] i drugdje. Da je termin *gentildonna* ustaljeno korišten za plemkinje, možda je najočitije u dijelu gdje raspravlja o ženskom stanovništvu te se za pripadnice različitih staleža koristi različitim ustaljenim terminima. Usp. odjeljak *Sono in Raugia le donne honissime*, ibid., str. 132–133. Usp. i prijevod Razzijeva djela na hrvatski, u kojemu autori termin *gentildonne* izjednačavaju s terminom *plemkinja*: Iva Grgić i Stjepan Krsić, *Serafino Razzi, Povijest Dubrovnika* (Dubrovnik: Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, 2011.).

no prisustvovanje liturgiji, a s obzirom na spomenute lokacije, to se gotovo uvijek događa izvan zidina, odnosno urbanog prostora.⁴⁷ Upravo ta prostorna određenost i ideja organiziranog ženskog kolektiva s istom namjerom sugeriraju potencijalnu mogućnost uvida u žensko zvučno (ali i osjetilno) iskustvo mise i zajednice u ranom novom vijeku. To, svakako, ostaje uzbuđljiv pravac za buduća istraživanja.

Ritam temporalna i sanktorala

Dnevne, tjedne i mjesečne mise tvore godišnji ritam liturgijskog kalendara, a upotpunjuju ih pjevane mise temporalna, čije iskustvo – iz kneževa vidika – vjerno prati *Detta*. Tako bilježi iskustvo pjevane mise na prvi dan Došašća 1546. godine⁴⁸ te tradiciju pjevanih pohvalnica (*laudi*) za Božić⁴⁹ koje služe kao protuteža tišini za mise oko Božića.⁵⁰ *Detta* iz 1577. bilježi kako je biskup pjevao *messu grande* na svetkovinu Navještenja.⁵¹ Očekivano, *Detta* dobro bilježi troškove vezane uz koriz-

47 Sličnu segregaciju žena pri odlasku u crkvu spominje i Diversis. Usp. Zdenka Janeković Römer, ur., *Filip de Diversis: Opis slavnoga grada Dubrovnika* (Zagreb: Dom i svijet, 2004.), 48, 146. Za više o svakodnevici i položaju žena u ranonovovjekovnom Dubrovniku, vidi Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjernice: žene u svakodnevici Dubrovnika (1600-1815)* (Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003.); Zrinka Pešorda, „Gospode i čuvarice: o ženama iz dubrovačke bratovštine Svetog Antuna u kasnom srednjem vijeku“, *Acta Histriae* 20, 1 (2012.), 25–48.

48 *Ali signori Canonici che cantano la Lauda* [perperi] 2. / *Ali Cappellani che rispondano* [perperi] 0.8. HR-DADU-29/1.1, fol. 66v. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 49v, 66v, 74v, 103v, 123v, 132r, 151v, 156v, 177v, 187r; HR-DADU-29/3.4, fols. 4r, 5r, [str.] 15, 60, 65, 126, itd. Mjesto i izvodači su zabilježeni u 29/3.4, fol. 5r: *Alli Reverendi Canonici che cantano le laude il dì de Natale in pulpito* [perperi] 2. / *Al cappellani del choro che rispondono* [perperi] 8. Za više o pjevanju *laudi* u dubrovačkoj liturgiji, vidi Lonza, 357–386; Tin Cugelj, „Serafino Razzi's Storia di Raugia, or, How Renaissance Dubrovnik (Might Not Have?) Heard Polyphony in February 1588: Towards a Liturgical Reconstruction of the Feast of Saint Blaise“, *Arti Musices*, no. 51/2 (2020.), 246–247.

49 Za božićne pohvalnice, vidi HR-DADU-29/1.1, fol. 66v, 123v, 151v, 177v; HR-DADU-29/3.4, fol. 5r, [str.] 60. Usp. Lonza, *Kazalište vlasti*, 335–337. Iako Lonza govori o kasnijem razdoblju, nedvojbeno je, zbog važnosti svetkovine, da se isto prakticiralo i ranije. Ovo možemo potvrditi i s isplatama *piffarima* za božićne svetkovine kroz *Dettu*: nakon što su svečanosti završile, *piffari* sviraju sv. Vlahu u čast ispred njegove crkve. Za primjer, vidi HR-DADU-29/1.1, fol. 27r: *A li piffari per la festa del natale et per le Calende secondo el solito* [perperi] 3. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 69r, 96r, 125r, 152r, 178v; HR-DADU-29/3.4, fol. 5r, [str.] 60, 111, 168, 234, 288, 352, 409. HR-DADU-29/4.5, fol. 29v; HR-DADU-29/4.8, fol. 28r.

50 Potonja je neopravdana jer znamo kako su dani od Badnjaka do svetkovine Nevine dječice (28. prosinca) bili ispunjeni misama, a sam nadbiskup Lodovico Beccadelli spominje kako je pjevao misu na Božić 1555. godine. Usp. *Sto per la Dio gratia bene, ho cantato la prima messa, che fu il dì di Natale magno concursu et significatione pietatis, questi signori et tutti mi vedono voluntieri, et certo sono buoni christiani, et devote della sede Apostolica*. Prema citatu u Snežana Milinković i Nikša Stipčević, *Prepiska Lodovika Bekadelija, nadbiskupa dubrovačkog (1555-1560)* (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 2016.), 66.

51 *A Reverendo monsignore veschovo perperi tre sono per aver chantando la mesa grande aldi di santa lunziata el solito*. HR-DADU-29/4.5, fol. 11r. Unatoč spomenutom, a u skladu s izraženim cen-

mu i vrijeme Uskrsa. Uz troškove korizmenih propovijedi⁵² susrećemo uobičajenu praksu pjevanja *laudi* na Uskrs⁵³ te pjevanih misa prije i poslije svetkovine. Iako se naizgled čini da su 1544. i 1548. kapelani Sv. Vlaha pjevali mise na Veliki petak,⁵⁴ iz zapisa je jasno da su je pjevali *danās* (tj. u subotu, 12. travnja 1544.)⁵⁵ jer je petak bio Veliki petak. Kapelani katedrale pjevali su je na Veliku subotu 1543. godine.⁵⁶ Uskršnju misu 1589. godine pjevao je stonski biskup, vrlo vjerojatno u katedrali,⁵⁷ a pjevao je i misu treći dan nakon Uskrsa u kapelici sv. Ivana Krstitelja od 1576. godine nadalje.⁵⁸ Uobičajene svetkovine oko Uskrsa prati svetkovina Uzašašća kada je biskup pjevao *messa grande* u katedrali⁵⁹ u prisutnosti franjevacā,⁶⁰ a kraj uskr-

tripetalizmom crkve Sv. Navještenja u 16. stoljeću, možemo pretpostaviti da je misa na blagdan bila pjevana upravo tamo, zajedno sa sličnom procesijom u oktavi Navještenja. Dok *Detta* ne navodi misu u razdoblju prije ili poslije 1577., indikacija *el solito* upozorava na uobičajenu praksu, što se potvrđuje i s prisutnošću svetkovine u kalendaru svetkovina bratovštine drvodjelaca Sv. Andrije iz trinaestog stoljeća (Arhiv dubrovačke nadbiskupije. HR-ABD-32 *Matricola della confraternita di marangoni*, fol. 2r), te najstarijem dubrovačkom državnom kalendaru s početka 15. stoljeća (usp. Lonza, *Kazalište vlasti*, 286). Tako se praksu pjevanja mise na svetkovinu Navještenja može smatrati dugoročno prisutnom u dubrovačkom društvu.

- 52 Za primjer, vidi HR-DADU-29/3.4, fol. 4r: *Alli frati di Santo Domenico per le prediche di tutta la XL.ma* [perperi] 12. / *A quelli di Santo Francesco per dette prediche* [perperi] 12.
- 53 *A li Canonici che cantano le laude* [perperi] 2. / *A li Cappellani che respondono* [perperi] 0.8. HR-DADU-29/1.1, fol. 49v. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 74v, 103v, 123v, 132r, 151v, 156v, 187r; HR-DADU-29/3.4, fols. 4r, [str.] 15, 65, 125, 189, 251, 305, 370, 402.
- 54 *A li Cappellani de santo Biagio per la messa del veneri che fu el veneri santo ma cantata hoggi* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 49v. *A li Cappellani de santo Biagio in elemosina per quatro venerdì computato el venerdì santo* [perperi] 4. HR-DADU-29/1.1, fol. 155v, 187r. Iako se u zapisu na fol. 155 petak ubrojava u petke kojima su pjevali kapelani Sv. Vlaha, može se pretpostaviti da se radi o istom slučaju kao i pri HR-DADU-29/1.1, fol. 49v, kako se misa ne bi pjevala na Veliki petak prema običaju. Za ostale zapise usp. na primjer HR-DADU-29/3.4, 15, 65. S obzirom na brojnost zapisa, ne uspijevam ih donijeti u potpunosti.
- 55 Kako se čini da je trošak upisan na dan pjevane mise (tomu indicira prilog *hoggi*), a datum troška jasno je naveden kao 12. travnja 1544., onda možemo zaključiti da je, prema julijanskom kalendaru, misa otpjevana u subotu. S obzirom na to da je prema istom kalendaru Uskrs 1544. godine bio 6. travnja, onda se radi o suboti u oktavi Uskrsa. Datum Uskrsa izračunao sam prema Jean Meeus, *Astronomical Algorithms* (Willmann-Bell, 2009.), 67–70, 93–95.
- 56 *A li Cappellani de santa maria per la messa Cantata nel di de santo Joseph et il sabbato santo et hodierno* [perperi] 3. HR-DADU-29/1.1, fol. 5r. Isto kao i kod kapelana Sv. Vlaha.
- 57 *Al Reverendo monsignore veschovo de Stagnio perperi tre sono per aver cantato la mesa grande da festa de sancta la Pasqua*. HR-DADU-29/4.8, fol. 6v.
- 58 *Alli cappellani de santa Maria per messa cantata el 3o di Pasqua al capella di santo Giovanni* [perperi] 1. HR-DADU-29/3.4, fol. 4r.
- 59 *Alo Reverendo veschovo perperi tre sono per aver chantato la mesa grande al di dela asensione el solito*. HR-DADU-29/4.5, fol. 11r. *Al Reverendissimo monsignore veschovo perperi tre sono per aver cantato la mesa grande ala festa de asensione el solito*. HR-DADU-29/4.8, fol. 9v.
- 60 *Ali frati de santo Francesco per la festa de l'accensione secondo el solito* [perperi] 5. HR-DADU-29/1.1, fol. 77r. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 107v, 134v, 158r, 190r; HR-DADU-29/3.4, fol. Uzašašće se u Dubrovniku slavi redovno, a dobiva na značenju 1520. nakon asocijacije s potresom.

snog razdoblja *Detta* spominje samo s troškovima državnim glazbenicima kojima je isplaćen uobičajeni iznos za sudjelovanje na blagdan Duhova.⁶¹ Kraj temporala u *Detti* označava blagdan Tijelova kada 1577. misu pjeva stonski, a 1589. dubrovački biskup.⁶²

Godišnji ritam pjevanih misa temporala zvučno nadopunjuje i sanktoral. Iako se može pretpostaviti da su mise sanktorala bile pjevane, *Detta* je sumnjivo štura s detaljima izvedbe. Tako svetkovinu sv. Sebastijana (20. siječnja) dosljedno pronalazimo u prvoj knjizi s jedinom naznakom komu je plaćeno (dominikancima), ali bez konteksta.⁶³ Međutim, jedan od kasnijih zapisa u ceremonijalnoj knjizi otkriva da su večernjice i misa prvotno slavljene u kapelici sv. Sebastijana i Fabijana, a kasnije u dominikanskoj crkvi.⁶⁴ Upravo taj detalj otkriva viši liturgijski status svetkovine koji zahtijeva pjevanje mise. Iznenađujuće je da na isti način *Detta* opisuje i glavnu svetkovinu sv. Vlaha u veljači. Dva spomena iz 1577. i 1589. godine svjedoče da su i večernjica i misa pjevane: 1577. pjevao ih je stonski,⁶⁵ a 1589. dubrovački biskup.⁶⁶ Sličnome je svjedočio i Serafino Razzi 1588. godine kada je misu u katedrali pjevao nadbiskup s franjevcima i dominikancima.⁶⁷

Međutim, 1576. prekida se tradicija jer se odgovornost plaćanja prebacila s kneza na vlast. Usp. HR-DADU-29/3.4, 43: ... *di questa partita pigliano la* [nečitko] *dal Cassone*. O Uzašašću u Dubrovniku, vidi Lonza, *Kazalište vlasti*, 354.

61 *Alli piffari per la festa de le pentecoste secondo el solito* [perperi] 1.6. HR-DADU-29/1.1, fol. 8r. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 54r, 77v, 108v, 136v, 159r, 191r; HR-DADU-29/3.4, fol. 4r (ovdje kao Pasqua Rosata), [str.] 24, 133; HR-DADU-29/4.8, fol. 12r. Za detaljniji nalaz o glazbenicima, vidi sljedeće poglavlje ovog rada.

62 *Al Reverendissimo Monsignore per la messa cantata la festa del corpus Domini* [perperi] 3.4. HR-DADU-29/3.4, fol. 4r. Da se ovdje radi o dubrovačkom biskupu, svjedoči priroda izvora: stonski biskup *uvijek* je posebno spomenut. Čini se da je dubrovački biskup bio uobičajeni celebrant kao što navode sažetak iz 1576. i većina zapisa iz *Dette*. S obzirom na to da je blagdan Tijelova duboko ukorijenjen u dubrovačkom ritualu od ustanovljenja u četrnaestom stoljeću te prisutan do osamnaestoga stoljeća s minimalnim preinakama liturgijskog *orda*, neminovna je njegova prisutnost u knjigama troškova. Za više o blagdanu, vidi Lonza, *Kazalište vlasti*, 269–293; Lovro Kunčević, *Vrijeme harmonije: o razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke republike* (Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2020.), 95–99; Janeković Römer, *The Frame of Freedom*, 432–438.

63 *A li frati de santo dominico per la festa di santo Sebastiano secondo el solito* [perperi] 5. HR-DADU-29/1.1, fol. 1v. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 27v, 60v, 97r, 126v, 152r, 179r; HR-DADU-29/3.4, 3v. Iako Lonza navodi da je svetkovina sv. Sebastijana i Fabijana prisutna od 15. stoljeća, pronalazimo je i u matrikuli drvodjelaca sv. Andrije iz trinaestog stoljeća. Usp. Lonza, *Kazalište vlasti*, 280; HR-ABD-32, fol. 1r.

64 Lonza, *Kazalište vlasti*, 280.

65 *Alo Reverendo monsignore veschovo di Stagnio perperi tre al suo solito per aver chantato vespere e la mesa grande aldi di santo biagio el solito*. HR-DADU-29/4.5, fol. 15v.

66 *Alo Reverendo monsignore veschovo perperi tre sono per aver cantato vespere et la mesa grande ala festa de santo biagio*. HR-DADU-29/4.8, fol. 2v.

67 Razzi, *La storia di Raugia*, 135. Taj izrazit nedostatak zapisa možemo povezati s mehanikom

Kao i svetkovina sv. Sebastijana, tako je i svetkovina Četrdeset mučenika (9. ožujka) 1548. godine zabilježena bez pretjeranih detalja: dominikancima je bio isplaćen jedan perper.⁶⁸ Međutim, zabilježena je i prisutnost stonskog biskupa (*per presenza ... ne la festa*)⁶⁹ čija prisutnost u ovom korpusu sugerira događaj koji je uključivao i pjevanu misu. Naime, upravo na povezanost biskupa – bilo dubrovačkog, stonskog ili mrkanskog – s pjevanom misom ukazuje sažetak 1576. godine gdje se u godišnjim troškovima navodi i onaj biskupu ili nadbiskupu za pjevanje večernjice i mise na svetkovinu Četrdeset mučenika u crkvi sv. Vlaha.⁷⁰ Kao kontrast, svetkovina sv. Josipa (19. ožujka) ima jasno definirane detalje od prvog spomena: 1543. jasno se navodi da su kapelani katedrali pjevali misu na svečev dan.⁷¹ Pjevana misa bila je uobičajena i za svetkovinu sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja),⁷² s večernjicom za svetkovinu sv. Petra (29. lipnja)⁷³ i za svetkovinu ruke sv. Vlaha (5.

plaćanja svečeve mise. Kako knez nije bio jedini odgovoran za trošak, on nije zabilježen u *Detti*. Treba primijetiti da ni trošak *laude* za svetkovinu sv. Vlaha nije u *Detti*, a jest za Uskrs i Božić, unatoč Razzijevu opažanju da „sakristan prima smotuljak s pet perpera od kneza“. Razzi, *La storia di Raugia*, 137-138. Ako je taj trošak došao iz nekog drugog izvora, zasad nije poznato iz kojega.

- 68 *Alli frati de santo Dominico per la festa de quaranta martiri* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 155v. Usp. HR-DADU-29/1.1, fol. 184v.
- 69 *A monsignor vescovo di stagno per presenza a lui monsignore ne la festa de 40 martiri* [perperi] 3. HR-DADU-29/1.1, fol. 155r.
- 70 *Al Reverendissimo che canta il Vespero é Messa in santo Biagio la festa di XL:ta martiri* [perperi] 3.4. HR-DADU-29/3.4, fol. 3v. Usp. *A lo Reverendo vescovo perperi tre sono per aver chantando la mesa grande ala festa di quadraginta martiri*. HR-DADU-29/4.5, fol. 5r. *A Reverendo monsignore vescovo de stagno perperi tre sono per aver cantato la mesa grande nela festa de quaranta martiri el solito*. HR-DADU-29/4.8, fol. 5r. Upravo termin *Reverendissimo* i *Reverendo* implicitno upućuju na nadbiskepe i biskepe, kao što je uobičajeno u ostatku korpusa, a u oba slučaja i biskupi i nadbiskup pjevaju misu u najsvečanijim prigodama, kao što su svetkovina Četrdeset mučenika ili sv. Vlaha.
- 71 *Ali Cappellani de santa Maria per la messa Cantata nel di de santo Joseph et il sabbato santo et hodierno*. HR-DADU-29/1.1, fol. 5r. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 48r, 73r, 101r. Ovdje je zanimljivo napomenuti da tekst troška potvrđuje da je uobičajenost događaja (misa) postala dijelom pisareva idioma: svi troškovi do 1548. jasno navode pjevanu misu (*mesa cantata*) nakon čega je trošak pojednostavljen na „kapelanima Sv. Marije za svetkovinu sv. Josipa“ što ostaje dio idioma i sljedeće godine: *Ali Cappellani de santa Maria per la festa de santo Joseph* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 155v. Usp. HR-DADU-29/1.1, fol. 184r. U sažetku 1576. potvrđuje se da su misu pjevali spomenuti kapelani: *Alli cappellani de santa Maria per la messa che si canta al di del santo Joseffo* [perperi] 1. HR-DADU-29/3.4, fol. 3v.
- 72 *Al Reverendissimo Monsignore per vespero e messa che si canta per di de Santo Giovanni* [perperi] 3.4. HR-DADU-29/3.4, fol. 4r. Usp. HR-DADU-29/3.4, fol. 4r. Pjevanu svetkovinu možemo pratiti od 1576. do 1583. godine.
- 73 Trošak se navodi na dnu stranice koja je oštećena tako da je dio troška nečitljiv. *Al Reverendo Monsignore per il vespero et messa che canta al [nečitko] di Santo Pietro quando e [nečitko]* [perperi] 3. HR-DADU-29/3.4, fol. 4r. Svetkovina se pojavljuje prvi put 1576., a pratimo je do 1583. godine.

srpnja).⁷⁴ Za razliku od drugih primjera pjevane mise, jedino svetkovina sv. Roka (16. kolovoza) ima potpun kontinuitet od 1543.: u svim navodima pjeva ju jedan svećenik ili biskup nakon čega slijede troškovi kapelanima Sv. Vlaha i katedrale,⁷⁵ a gdje gdje se spominju i pjevane večernjice.⁷⁶ Misa za svetkovinu sv. Katarine (25. studenog) pjevana je u crkvi sv. Petra gdje ju pjeva jedan kapelan, kao što postaje očito u zapisu iz 1545.⁷⁷ Slično, svetkovina sv. Nikole (6. prosinca) prožima se kroz knjige od 1544. s pjevanom misom kapelana Sv. Vlaha, a potom i s kapelanima katedrale u crkvi sv. Nikole na Prijekom.⁷⁸

Nepravilan ritam: izvanredna pjevana slavlja

Temporal i sanktoral čine većinu godišnjeg liturgijskog katedrala. Međutim, u *Detti* se pojavljuje i sloj pjevanih misa koje reflektiraju sekularno-pobožnu potrebu vlade koje naručuju knez ili Malo vijeće. I dok su takve zavjetne mise (*missa votiva*) dosljedno zabilježene u *Detti*, ali točan razlog, potreba, prilika ili svrha uglavnom nisu naznačeni. Tako se, na primjer, jednostavno navodi trošak kapelanima katedrale za pjevanu zavjetnu misu *prema kneževoj odredbi* u srpnju 1543., travnju 1548. i listopadu 1548. godine.⁷⁹ S obzirom na njihovu iregularnost ne nalazimo ih u sažetku 1576. godine, a čini se da se u tom sloju i ne pojavljuju.⁸⁰ Međutim, tomu ne treba

74 *Alo Reverendo monsignore veschovo perperi sei per aver cantato la mesa ala festa di santo Pietro e ala festa di mano di santo Biagio el solito*. HR-DADU-29/4.5, fol. 15r. Usp. HR-DADU-29/3.4, fol. 4v; HR-DADU-29/4.8, fol. 15v.

75 *Item alli detti* [kapelanima Sv. Vlaha] *per la festa de santo rocho* [perperi] 1. / *Item alli detti* [kapelanima Sv. Marije] *per la festa de santo rocho* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 166r. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 141r, 168v, 169r, 197v, 197r; HR-DADU-29/4.3, fol. 4v; HR-DADU-29/4.8, fol. 20v.

76 Na primjer, *Per presente monsignore al* [nečitko] *quali ha cantato el vespro e la messa el di di santo rocho disse ser pasqual* [perperi] 2. HR-DADU-29/1.1, fol. 168v. Usp. HR-DADU-29/1.1, fol. 197v; HR-DADU-29/4.8, fol. 20v. Večernjice pjevaju i kapelani: *Alli cappellani di santa Maria et di santo Biagio che cantano a detta messa* [perperi] 2. HR-DADU-29/3.4, fol. 4v.

77 *A li Cappellani de santo biagio per la messa cantata in santo Pietro nel di de santa Catharina* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 24r. Da je samo jedan od kapelana Sv. Vlaha pjevao: *A pre vincenzo Cappellano di santo biagio per la messa cantata nel di de santa catherina secondo el solito* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 95r. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 52r, 124v, 150v, 175r.

78 *Ali Cappellani de santo Biagio per una messa cantata a lauda de santo nicola nela sua festività disse el signor rettor* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 66r. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 94v (kapelani katedrale), 124v (*prete Marino de Stagno*), 150v (*sotto Priechi*).

79 *A li Cappellani de santa maria per la messa votiva cantata per ordine del signor rettor* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 12v. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 157r (1548), 173v (1548). Za ostale primjere zavjetnih misa, vidi HR-DADU-29/1.1, fols. 84v, 89r, 90r, 93r, 101r, 154r, 154v, 157v.

80 Troškove zavjetnih misa teško nalazim kroz HR-DADU-29/3.4. Redovito se pojavljuje jedino misa 1. siječnja na fol. 7r (1576), str. 113 (1578), 171 (1579), 237 (1580), 355 (1582), 413 (1583). Mise za 1. siječnja ne nalazim u 1577. i 1581. godini. Usp. HR-DADU-29/3.4, 52 (1577), 292 (1581). Razlog tome je možda potreba, kao što vidimo u prvoj knjizi: 1543. zabilježene su samo

tražiti razlog u prestanku prakse, već u promjeni nositelja troška jer su zavjetne mise kontinuirano prisutne u sekularno-liturgijskoj praksi Republike u 17. stoljeću.⁸¹ S druge strane, svrha je zavjetnih misa nekada i jasna: u veljači 1544. kapelani katedrale pjevali su zavjetnu misu za dan sv. Vlaha,⁸² kapelani katedrale i Sv. Vlaha pjevali su zavjetnu misu *za signoriu* (tj. Malo vijeće) u lipnju 1545.,⁸³ u ožujku 1546. godine kapelani katedrale pjevaju zavjetnu misu Djevici Mariji,⁸⁴ a u svibnju iste godine na Uzašašće (18. svibnja).⁸⁵ U ovom posljednjem sloju opažamo i neprestanu prisutnost

dvije, a 1545. šest. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 12v, 23r, 70r, 39r, 84v, 89r, 93r.

- 81 Zavjetne mise, procesije i gradnja novih crkava često su glavno „oružje“ u borbi protiv epidemija kuge i prirodnih katastrofa kroz 15., 16. i 17. stoljeće. Na primjer, milostinja i procesije su obećani 1503. kako bi se spriječila epidemija kuge. Natko Nodilo, ur., *Annales Ragusini anonyimi item Nicolai de Ragnina*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 14 (Zagreb: JAZU, 1883.), 91. Među ostalim primjerima, slično se postupa i u primjeru potresa 1637. Usp. Lonza, *Kazalište vlasti*, 301-302.
- 82 *Per una messa votiva con un doppiero cantata el Giorno de Santo Biagio per ordine del minor Consiglio* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 46r. Da su u pitanju kapelani Sv. Vlaha i katedrale je jasno iz prijašnjega troška.
- 83 *Item ali detti* [kapelanima Sv. Vlaha i katedrale] *per la missa votiva cantata per la signoria disse ser Andrea* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 79r. Nejasno je na koga upućuje termin *signoria*, ali smatram da se odnosi na neobičan pisarski idiom koji upućuje na dubrovačku vladu, možda po uzoru na venecijansku upravu (osobito ako pomislimo na dubrovačke tendencije i nedvojbene sličnosti s potonjom, usp. Lovro Kunčević, „Dubrovačka slika Venecije i venecijanska slika Dubrovnika u ranom novom vijeku“, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 50 (2012.), 9–37). Iako se termin *signoria* u korpusu pojavljuje sporadično (u HR-DADU-29/3.4, str. 106 *la signoria* je odredila iznos od 3 perpera Hieronimu da Nenču za slavljene mise, isto kao i iznos od 5 perpera za mise petkom kapelanima Sv. Vlaha u HR-DADU-29/3.4, str. 104), na značenje termina ukazuje zapis od 1. svibnja 1580. koji određuje iznos od 3,6 perpera bratovštini postolara za ples pred *signoriom* (HR-DADU-29/3.4, str. 254: *Alli calzolari per li balli che fano hoggi avanti la Signoria et in pallazzo et per la citta secondo il solito*). Upravo je ples postolara pred knezom i Malim vijećem dugotrajna dubrovačka tradicija. Usp. Lonza, „Prostori vlasti, prostori svakodnevice“, 244-245.
- 84 *Ali Cappellani de santa maria per la messa cantata nel altare de la Madonna* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 191v. Zavjetne mise Djevici Mariji su polovicom 16. stoljeća bile česte u liturgijskoj praksi. John Harper, *The Forms and Orders of Western Liturgy from the Tenth to the Eighteenth Century*, (Oxford; New York; Clarendon Press; Oxford University Press, 1991.), 135-136. With Internet Archive, <https://archive.org/details/formsordersofwes0000harp/page/n9/mode/2up>
- 85 *Ali Cappellani de santa Maria in elemosina per la messa votiva cantata nel di de la assensione* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 135r. Iako bismo mogli povezati datum kada je trošak zapisan sa svrhom zavjetne mise, pisari često pišu troškove retrospektivno, tako da takva metoda identifikacija svrhe zavjetnih misa nije u potpunosti pouzdana. Naime, dok se neke zavjetne mise uistinu pojavljuju dan-dva nakon svetkovine (1543. godine, na primjer, zapis troškova za zavjetne mise pojavljuje se dan nakon svetkovine ruke sv. Vlaha (5. srpnja); 1545. dan nakon Sv. Antuna Padovanskog (13. lipnja); a 1546. dan nakon svetkovine sv. Benedikta (21. ožujka) ili sv. Josipa (19. ožujka)). Za nedosljednost zapisa možemo navesti primjer zavjetne mise koju su franjevci slavili 1. siječnja, a plaćeno im je tek 16. siječnja. Usp. *A li frati de santo francesco per la messa votiva ditte el primo di del anno secondo el solito* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 27v. Za ostale zavjetne mise, usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 27v, 70r, 89v.

posebne vrste zavjetne mise koja se u razdoblju dviju knjiga pojavljuje obojana sekularnim, civilnim tonom, tj. zavjetna misa Duha Svetoga (*messa de spirito santo*).⁸⁶ Potonja se dosljedno provlači kroz knjige troškova iako nikad kao dio rituala koji asocira na (novu) vladu, već jednostavno kao trošak pjevane mise Duha Svetoga, tako naglašavajući sakralni dio tradicije u suprotnosti sa snažnim sekularnim karakterom. U ritualu sudjeluju sva četiri tijela dubrovačkog svećenstva, tj. kapelani Sv. Vlaha, kapelani katedrale, franjevci i dominikanci, koje možemo promatrati kao kolektivni prikaz *svetoga* u dubrovačkom društvu.⁸⁷ Međutim, misa Duha Svetoga pojavljuje se i u ostatku godine, tako je prvi put susrećemo i 1. prosinca 1543., a možemo je pratiti sve do kraja 1589. godine.⁸⁸ Nju uvijek pjevaju kapelani Sv. Vlaha i katedralni kapelani s povremenim pojavljivanjem svećenika općenito (*preti*).⁸⁹ Susrećemo je i kada se pjeva za mrtve, na primjer za smrt nadbiskupa 15. siječnja 1544. kada su je pjevali kapelani Sv. Vlaha,⁹⁰ katedrale⁹¹ i franjevci.⁹²

86 Ta misa reflektira dugoročnu tradiciju dubrovačkog zvučnog okoliša još od 13. stoljeća kada se pojavljuje u obliku prisutnosti kanonika i kapelana koji pjevaju *laude* novoizabranom knezu. Lonza, *Kazalište vlasti*, 77–79. Za tekst rituala, vidi Ante Šoljić i sur., ur., *Statut grada Dubrovnika: sastavljen godine 1272*. (Dubrovnik: Državni arhiv, 2002.), 83. Godine 1391. instalacija kneza preklapa se s instalacijom nove vlade 1. siječnja tako da je cijela vlada prisustvovala misi u katedrali. Lonza, *Kazalište vlasti*, 85–86.

87 *Item* [kapelanima Sv. Vlaha] *per la messa de spirito sancto cantata el primo di del anno secondo el solito* [perperi] 1. / *Item ali detti* [kapelanima Katedrale] *per la messa di spirito santo cantata el primo di del anno* [perperi] 1. / *A li frati de santo Francesco per la messa votiva ditto el primo di del anno secondo el solito* [perperi] 1. / *Item ali detti* [Dominikancima] *per la messa del spirito santo cantata il primo di del mese secondo el solito* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fols. 27r–45r. Neobična folijacija odraz je neobične prirode izvora: nakon fol. 27v, folijacija jednostavno nastavlja s fol. 45r bez indikacije da bi išta nedostajalo jer se datumi zapisa logično nastavljaju. Nakon fol. 45r folijacija se regularno nastavlja.

88 *Item ali detti per la messa del spirito santo* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 25r. Da su je pjevali kapelani Sv. Vlaha i katedrale očito je iz zapisa prije i poslije. Da je bila pjevana jasno je iz HR-DADU-29/1.1, fol. 66r: *Ali Cappellani de santa maria per la messa del spirito santo hoggi cantata* [perperi] 1. / *Ali Cappellani de santo biagio per la messa del spirito santo cantato il primo di del mese* [perperi] 1. Za isti trošak kroz knjige, usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 62r, 69r, 70r, 89v, 90v, 94v, 96v, 71v, 101v, 106v, 124v, 142r, 146r (*Lagosta*), 147v, 152v, 170v, 174r, 176v, 177r; HR-DADU-29/3.4, fols. 3v, 5r, [str.] 7, 49, 52, 113, 165, 171, 231, 237–238, 287, 293, 348, 355, 407, 413, [prekrižen na 429], 454; HR-DADU-29/4.5, fols. 1r, 2r, 23rv; HR-DADU-23/4.8, fol. 1r.

89 *Ali preti per dui messe del spirito santo disse ser marino* [perperi] 2. HR-DADU-29/1.1, fol. 142r. S obzirom na uopćeno upotrijebljen termin *preti*, ostaje nejasno koji su točno svećenici pjevali misu.

90 *Item a li detti* [kapelanima Sv. Vlaha] *per la messa del spirito santo nel giorno dela morte de monsignor arcivescovo* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 27v.

91 *Item ali detti per la messa del spirito santo cantata nostro signore* [perperi] 1. HR-DADU-29/1.1, fol. 27v. Da je ovo također misa povodom nadbiskupove smrti, jasno je iz konteksta: zapis se pojavljuje točno nakon prethodno spomenutog citata u istoj formi (prvo trošak mise petkom i subotom, potom trošak zavjetne mise).

92 *Item ali detti* [Franjevcima] *per la messa cantata nel giorno de la morte di monsignore* [perperi] 1.

Posljednja je vrsta mise u *Detti* mlada misa (*messa novella, messa nova*) koja je vezana na zaređenje svećenika i kanonika. Prirodno bez ustaljenog ritma, mlade se mise pojavljuju sporadično, a prema sažetku iz 1576. knez je ili imao obavezu prisustvovati ili su ga mladomisnici imali obavezu pozvati.⁹³ Iz ostalih troškova saznajemo da je mlada misa uglavnom pjevana,⁹⁴ a pjevao ju je mladomisnik jer je trošak namijenjen upravo njemu *koi pjeva (che canta)*. U tri slučaja imamo zabilježena i imena novoizabranog svećenstva: u siječnju 1546. godine to je bio mladomisnik Giovanni de Resti,⁹⁵ a u srpnju 1549. godine to je bio slavni Marino di Dersa (Marin Držić).⁹⁶ Godine 1576. novoizabrani kanonik bio je Francesco Zamagno, a kanonik primicerij Mauricij,⁹⁷ dok je 1589. godine bio izabran mladomisnik Nicolo.⁹⁸ Iako ostaje nejasno iz *Dette*, sudjelovanje kneza pri izboru novog svećenstva sugerira tijesnu isprepletenost sekularnog i sakralnog u Republici.⁹⁹

Na kraju, kako je postalo jasno da mise uglavnom pjevaju kapelani pjevači pojedinačno ili u skupini, nameće se pitanje repertoara: što su točno pjevali? O tome možemo tek pretpostavljati, ali ne bi bilo posve pogrešno pomisliti da pretežito pjevaju gregorijanski repertoar u skladu s liturgijskom godinom uključujući ustaljeni repertoar za blagdane temporalna i sanktorala.¹⁰⁰ Mogućnost polifonog pjevanja čini

HR-DADU-29/1.1, fol. 27v. Trošak dominikancima ne nalazim.

- 93 *Al detto* [knezu] *per ogni volta, che invitato a messa novella offerire* [perperi] 3. HR-DADU-29/3.4, fol. 5r.
- 94 Uobičajenu pisarsku formulu donosim iz HR-DADU-29/1.1, fol. 48r: *Al prete che canta la messa nova in elemosina secondo el solito* [perperi] 3. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 3r, 46v, 51v, 52r, 55r, 76v (bez izraza), 94v (bez izraza), 102v (*ditta*), 111r, 121r, 134r, 135r, 161r, 164r, 174v, 176v (bez izraza), 179r. Za primjer novog kanonika, vidi HR-DADU-29/3.4, fol. 5r: *Al Reverendo canonico quando celebra la sua messa novella* [perperi] 10.
- 95 *A la messa nova cantata per prete giovanni de resti* [perperi] 5. HR-DADU-29/1.1, fol. 120v.
- 96 *Per elemosina a pre marino di dersa che canta la messa nova secondo el solito* [perperi] 5. HR-DADU-29/1.1, fol. 194r.
- 97 *Al Reverendo Francesco Zamagno Canonico per limosina della sua prima messa cantata il reverendo che de Pasqua rosata secondo el solito disse Resti* [perperi] 10. / *Al Reverendo Mauricio Primicerio per limosina della messa hoggi cantata et del vespero disse Resti* [perperi] 2. Oba zapisa iz HR-DADU-29/3.4, 24. Da je Mauricij bio kanonik primicerij, a ne prepošt, svjedoči zapis od 11. svibnja 1580. u kojemu se spominje kao *Reverendo Canonico Monsignore Mauricio Primicerio*. Usp. HR-DADU-29/3.4, str. 255.
- 98 *Al Reverendo pater nicolo de* [nečitko] *perperi cinque sono per aver cantato la mesa nova el solito* [perperi] 5. HR-DADU-29/4.8, fol. 8r.
- 99 Usp. Kunčević, *Vrijeme harmonije*, 82–89. Kompleksna isprepletenost sekularnog i sakralnog u Republici očituje se i u djelovanju bratovština. Za primjer, vidi Lonza, *Kazalište vlasti*, 363–364.
- 100 U tom je kontekstu bitan i korpus sačuvanih koralnih izvora vezanih uz dubrovačke franjevce i dominikance koji dodatno upućuje na dugotrajnu tradiciju liturgijskog jednoglasja. Usp. Demović, *Glazba i glazbenici*, 269–274; Stanislav Tuksar, „Franjevci i glazbena baština nekdašnje Dubrovačke republike“, u: *Bertošin zbornik: zbornik u čast Miroslava Bertoše* (Pula; Pazin: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli; Državni arhiv u Pazinu, 2013.), 2:395–400; Hrvoje Beban, „Srednjovjekovni koralni kodeksi Badijske zbirke samostana Male braće u Dubrovniku kao svjedoci

se manjom, iako *Detta* tu mogućnost eksplicitno ne isključuje.¹⁰¹ U svakom slučaju, raznolikost i gustoća pjevanih misa naznačuje bogat duhovni život Republike, ali i isprepletenost sakralnog i sekularnog: ukoliko uzmemo u obzir da je *Detta* odraz kneževa kretanja, utoliko postaje jasno da je i on sam svjedočio velikom broju svetkovina. Slično *Detta* otkriva i u sloju plaćanja državnim i stranim instrumentalistima koji svojom djelatnošću povezuju sakralno i sekularno.

ukinutog dominikanskog samostana u Zadru“, *Arti musices: hrvatski muzikološki zbornik* 52, 2 (2021.), 277–314, <https://doi.org/10.21857/ydkx2cw3z9>. Relevantan je i franjevački antifonarij iz dubrovačke crkve Domino koji sadrži napjeve stalnih dijelova mise te dodatno potvrđuje prisutnost tradicije gregorijanskog pjevanja u gradu. Usp. Hana Breko Kustura i Rozana Vojvoda, „Iz ostavštine dubrovačke crkve »Domino« s poglavitim obzirom na franjevački antifonarij iz 15. stoljeća i kasnije glazbene izvore“, *Arti musices* 50, 1–2 (2019.), 21–42.

- 101 To, naime, ostaje puka pretpostavka jer se polifoniji u Dubrovniku još uvijek teško ulazi u trag. Iako Demović sugerira da se polifonija pjevala, veća je vjerojatnost da se za ove tjedne potrebe pjevao gregorijanski repertoar (odnosno monofonija), s obzirom na praktičnost i ustaljenost u liturgijskoj praksi. Polifoniju je moguće očekivati na veće i bitnije svetkovine, ali *Detta* implicira da se uvijek radi o jednom pjevaču, tj. kapelanu ili svećeniku, i time isključuje mogućnost polifonije. To pitanje čeka daljnje istraživanje. O dosadašnjim saznanjima o polifoniji na području Dubrovačke Republike, osim već spomenutih Demovića i Cugelja, vidi i Paweł Gancarczyk, „Fifteenth- and Sixteenth- Century Polyphony in a Gradual from the Badija Franciscan Monastery near Korčula“, *Arti Musices* 39, 2 (2008.), 255–262; Hana Breko Kustura, „Primjeri jednostavnog liturgijskog višeglasja iz Hrvatske u europskom kontekstu“, *Arti musices* 39, 1 (2008.): 3–33; Paweł Gancarczyk, „Traces of Polyphonic Music in the Late-medieval Republic of Dubrovnik“, u: *Glazba, migracije i europska kultura: svečani zbornik za Vjeru Katalinić / Music, Migration and European Culture. Essays in Honour on Vjera Katalinić*, eds. Ivano Cavallini, Jolanta Guzy-Pasiak, Harry White (Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2020.), 35–52.; Hana Breko Kustura, „The Tradition of Liturgical Polyphony on the Eastern Adriatic Coast“, u: *Renaissance Music in the Slavic World*, ur. Marco Gurrieri, Vasco Zara (Turnhout: Brepols, 2019.); te drugo poglavlje u Hana Breko Kustura, *Glazba povijesnih hrvatskih zemalja u srednjemu vijeku* (Zagreb: Leykam international, 2022.).

Tablica 1. Svetkovine temporala i sanktorala s izvodačima prema *Deti*, 1543. – 1589.

SVETKOVINA	DATUM	HR-DADU 29.1.1										HR-DADU 29.4.4		HR-DADU 29.4.5		HR-DADU 29.4.8		
		1543	1544	1545	1546	1547	1548	1549	1576-1583	1577	1589	Izraz	Izraz	Izraz	Izraz	Izraz	Izraz	
TEMPORAL	Dobašće																	
	Navještenje																	
	Veliki Penak																	
	Velika Subota																	
	Ukrs																	
	Nakon Uskrsa																	
	Uzašće																	
	Tijelovo																	
	Sv. Sebastijan																	
	Sv. Vlaho																	
SANKTORAL	Četrdeset mučenika																	
	Sv. Josip																	
	Sv. Ivan Krstitelj																	
	Sv. Petar																	
	Ruka Sv. Vlaho																	
	Sv. Roko																	
	Sv. Katarina																	
	Sv. Nikola																	

LEGENDA	
Izraz	Izraz (kategorija)
Izv	Izvodač (kategorija)
P	Pjevana
S	Slavljena
B	Biskup
Bs	Biskup sufragana (asistent)
KaSV	Kapelani Sv. Vlaho
KaK	Kapelani katedrale
KaSP	Kapelan samostana Sv. Petra
Ka	Kapelan (uopćeno)
K	Kanonici
V	Vikar (uopćeno)
Sv	Svećenik (uopćeno)
Fr	Franjevci
Do	Dominikanci
nd	Nije definirano

BILJEŠKE	
S*1	Slavljena do 1576.
S*2	Pjevana do 1576.
B*3	Bezimeni biskup (usp. HR-DADU-29/1.1, fol. 168v)
B*4	Biskup Natal di Bona (usp. HR-DADU-29/1.1, fol. 197v)
V*5	Stonski vikar (usp. HR-DADU-29/4.8, fol. 21v)
Ka*6	Vincenzo Cappellano di Santo Biagio (usp. HR-DADU-29/1.1, fol. 95r)
Ka*7	Vincenzo Cappellano di Santo Pietro (usp. HR-DADU-29/1.1, fol. 175r)
Sv*8	Martino de Stagno (usp. HR-DADU-29/1.1, fol. 124v)

A nicola tanburino & *sonatori*: strani i domaći instrumentalisti

U odnosu na troškove mise troškovi instrumentalista i instrumentalne glazbe puno su rjeđi i time manji.¹⁰² To je svakako povezano s prirodom i mehanikom zaposlenja državnoga ansambla, odnosno državnih glazbenika: oni su, kako je vrsno pokazao Demović, držani na stalnoj plaći,¹⁰³ dok *Detta* bilježi izvanredne troškove koji nisu plaćeni iz državne blagajne.¹⁰⁴ Međutim, *Detta* donosi nekoliko zanimljivih podataka koje upotpunjuju dosadašnju sliku instrumentalnih prilika u Dubrovniku, a demonstrira i kako svojim djelovanjem na najbitnijim liturgijskim svečanostima glazbenici postaju mostom između sakralnog i sekularnog.

Trošak glazbenicima (*piffari, musici*) nalazi se među prvim zapisima knjige, kao i prije spomenut trošak *plemkinjama*: 1. siječnja 1577. godine *piffarima* je bilo isplaćeno 1,6 perpera za kolede, *kao što je uobičajeno*.¹⁰⁵ Slični troškovi u prvoj knjizi po-

102 Na primjer, u razdoblju od 1543. do 1549., identificirao sam 684 zapisa zvučnog potencijala, od kojih je samo 26 državnim glazbenicima, što čini oko 3,8 % zapisa.

103 Do sada je samo Demović temeljito istraživao državni instrumentalni ansambl koji on naziva „kneževom kapelom“, a njegovim istraživanjem koriste se i drugi. Državni je ansambl u petnaestom i šesnaestom stoljeću isključivo uključivao tzv. glasne instrumente, odnosno trublju, cink, trombon i šalmaj u različitim grupacijama tijekom razdoblja. Za više o državnom ansamblu, vidi odličan pregled u Demović, *Glazba i glazbenici*, 69–141. U svojem radu koristim izraz „državni instrumentalni ansambl“ ili „državni svirači“ po uzoru na anglofonu literaturu (*civic band, civic players*) jer Demovićev naziv sugerira postojanje glazbene kapele, a time i pokroviteljskog dvorskog sistema kojega u Dubrovniku, s obzirom na to da je bio aristokratska republika, nije nikada bilo. Za ostale primjere istraživanja državnog ansambla usp. Ennio Stipčević, „The Social and Historical Status of Music and Musicians in Croatia in the Early Baroque Period“, *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music* 18, 1 (1987.), 3–17; Ennio Stipčević, *Renaissance Music and Culture in Croatia* (Turnhout: Brepols, 2016.); Jurić Janjik, „Glazba u djelima dubrovačkih renesansnih autora“, Ivana Petraović, „Lambert Courtoys the Elder-Flemish in Dubrovnik“, u: *Renaissance Music in the Slavic World*, ur. Marco Gurrieri, Vasco Zara (Turnhout: Brepols, 2019.).

104 Glazbenici se pojavljuju i u drugim arhivskim serijama Državnoga arhiva. Vidi bilješku 2 ovoga rada.

105 *A li piffari per le calende per bona nostra* [perperi] 1.6. HR-DADU-29/1.1, fol. 1r. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 27r, 69r, 96v, 125v, 152r, 178v; HR-DADU-29/3.4, fols. 3v, 7r, [str.] 52, 113 (*feste di Natale*, kolede ne nalazim), 171, 239, 294, 355, 413.

javljuju se i za karneval,¹⁰⁶ Uskrs,¹⁰⁷ Duhove¹⁰⁸ i Božić¹⁰⁹ te se u prvoj knjizi uistinu dosljedno ponavljaju bez odstupanja ili dodatka novih prilika. Sažetak uobičajenih troškova iz 1576. potvrđuje situaciju iz prve knjige, odnosno instrumentalistima se isplaćuje isti iznos (1,6 perpera) za iste blagdane,¹¹⁰ samo što su ovdje navedeni kao *musici di Palazzo*.¹¹¹ Upravo taj termin *Detta preuzima* za ostatak knjige do 1583.¹¹² Dvije knjige iz 1577. i 1589. otkrivaju još izvođačkih prilika pri kojima se instrumentaliste redovito plaćalo. Prije svega to je sviranje ispred kneza za svetkovine Bogojavljenja (6. siječnja) i na dan sv. Vlaha (3. veljače) kada su ansamblu isplaćena četiri perpera po svetkovini, ukupno osam.¹¹³ Nadalje, instrumentalisti se plaćaju za sviranje u procesiji za svetkovinu Četrdeset mučenika (9. ožujka),¹¹⁴ u dvije procesije za svetkovinu Navještenja (25. ožujka) kad su svirali *ispred* kneza,¹¹⁵ isto kao i

-
- 106 *A li piffari per il di de Carnevale secondo el solito* [perperi] 1.6. HR-DADU-29/1.1, fol. 2v. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 46v, 71v, 128v, 153v, 183r; HR-DADU-29/3.4, fols. 3v, 11r, [str.] 58, 119, trošak 1579. ne nalazim, 244, 297, 362, 400 (pisano 400, ali zapravo 418).
- 107 *A li piffari per la festa di Pasqua secondo el solito* [perperi] 1.6. HR-DADU-29/1.1, fol. 4v. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 49v, 74v, 113v, 132r, 156v, 187r; HR-DADU-29/3.4, fols. 4r, [str.], zapis za 1576. ne nalazim, ali tada se pojavljuju *tri turska svirača* (v. bilješku 123), zapis za 1577. ne nalazim, 125, 189, 251, 305, 370, zapis za 1583. ne nalazim.
- 108 *A li piffari per la festa de le pentecoste secondo el solito* [perperi] 1.6. HR-DADU-29/1.1, fol. 8r. Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 54r, 77v, 118v, 136v, 159r, 191r; HR-DADU-29/3.4, 71, 133, zapis za 1579. ne nalazim, 256, 315, 378, 431.
- 109 *A li piffari per la festa di natale et per le Calende secondo el solito* [perperi] 3. HR-DADU-29/1.1, fol. 27r. Isplate za Božić u prvoj knjizi isključivo su upisivane retrogradno, tako da zapisa za 1549. nema (bio bi u siječnju 1550.). Usp. HR-DADU-29/1.1, fols. 27r, 69r, 96v, 125v, 152r, 178v. U drugoj knjizi se zapisi za Božić pojavljuju u prosincu. Usp. HR-DADU-29/3.4, fols. [str.] 51, 111, 168, 234, 289, 353, 396 418; HR-DADU/4.5, fol. 29v; HR-DADU-29/4.8, fol. 28r.
- 110 Usp. HR-DADU-29/3.4, fols. 3v (kolede i karneval), 4r (pogrešno navedeni Duhovi u travnju, potom točno navedeni), 5r (Božić).
- 111 *Alli musici di Palazzo per le calende secondo el solito* [perperi] 1.6. / *Alli musici di Palazzo per le feste di Carnevale*. HR-DADU-29/3.4, fol. 3v. Usp. fols. 4r (Uskrs, Duhovi), 5r (Božić).
- 112 Usp. zadnji unos u HR-DADU-29/3.4, 418: *Alli musici di palazzo per solito pagamento delle feste di natale* [perperi] 1.6.
- 113 *A nicola tanburino et sonatori perperi otti sono per aver sonati nele feste di epifania et la festa di santo biagio avanti la bancha. al solito* [perperi] 8. HR-DADU-29/4.5, fol. 3r. Trošak za Bogojavljenje 1589. nisam našao. Usp. HR-DADU-29/4.8, fol. 2v: *A nicola tanburino & sonatori perperi una & tre sono per aver sonano avanti la bancha de signor conte in la detta festa*. Termin *bancha* pojavljuje se samo u HR-DADU-29/4.5 i nije jasno o kojoj se točno poziciji radi. Moguće je da se radi o naznaci trijema Kneževa dvora, ali se termin u tom kontekstu ne pojavljuje nigdje drugdje, dok je u HR-DADU-29/4.5 isključivo vezan na kneza u povorci ili izvan nje. Za primjer vidi: *A nicola tanburino & sonatori perperi sei sono per aver sonato avanti la bancha de signoro conte in sudetta processione*. HR-DADU/29/4.5, fol. 7r.
- 114 *A nicola tanburino & sonatori perperi due per aver sonata in sudetta processione*. HR-DADU-29/4.5, fol. 5r. Da se radi o procesiji za Četrdeset mučenika, razvidno je iz prijašnjeg zapisa. Isto u HR-DADU-29/4.8, fol. 5r.
- 115 *A nicola tanburino & sonatori perperi due sono per aver sonata in sudetta processione*. HR-DA-

za procesije na Uskrs,¹¹⁶ Uzašašće,¹¹⁷ Tijelovo (19. lipnja),¹¹⁸ u srpnju za Sv. Petra i Ruku sv. Vlaha (29. lipnja i 5. srpnja)¹¹⁹ te za sviranje ispred trijema Kneževa dvora na Božić.¹²⁰ Iz knjige iz 1589. saznajemo da se ispred trijema knezu sviralo i za Sv. Roka (16. kolovoza)¹²¹ te za Sv. Martina (11. studenog).¹²² Glazbenici se pojavljuju i kao svirači plesova (*balli*) oko Karnevala¹²³ te oni koji su došli brodovima.¹²⁴ Kako su u svim zapisima glazbenici navedeni nekom skupnom imenicom (*piffari, musici, sonatori*), teško je reći u kojoj su točno instrumentalnoj postavi svirali. Međutim, trošak od 8. kolovoza 1576. ističe kako je 1,2 i pola groša plaćeno trubaču, bubnjaru i sviraču šalmaja, što je neuobičajenija postava za glasni ansambl (*alta cappella*) šesnaestoga stoljeća koji bi bilo logično očekivati u razdoblju.¹²⁵ Na sličnu skupinu nailazimo i 26. listopada 1577. kada *tri trubača, tri svirača šalmaja, i tri bubnjara* sviraju ispred dvora.¹²⁶ Ovi nalazi odgovaraju i vrsti glazbenika koje je identificirao Demović u svojoj monografiji.¹²⁷ Bez obzira na to što se čini da se uvijek radi

DU-29/4.5, fol. 6v. Da se radi o svetkovini Navješnja, razvidno je iz prijašnjeg zapisa, a da se radi o dvjema procesijama, razvidno je iz HR-DADU-29/4.5, fol. 7r.

116 *A nichola tanburino & sonatori perperi nove per sono sonata avanti di signore chonte in la feste di pasqua*. HR-DADU-29/4.5, fol. 8r. Isto u HR-DADU-29/4.8, fol. 6v.

117 *A Nichola tanburino & sonatori perperi otti sono per aver sonata in le processione di ascensione et rogazione*. HR-DADU-29/4.5, fol. 11r. Isto u HR-DADU-29/4.8, fol. 9v.

118 *A nicola tanburino & [riječ nedostaje] perperi tre sono per aver sonata in la processione di chorpus christi*. HR-DADU-29/4.5, fol. 12v. Isto u HR-DADU-29/4.8, fol. 12v.

119 *A nicholo tanburino & sonatori perperi sei per aver sonata in dua procesioni al solito*. HR-DADU-29/4.5, fol. 15v. Da se radi o navedenim svetkovinama, razvidno je iz troška biskupu za pjevanu misu na dvjema svetkovinama s iste stranice. Slično i u HR-DADU-29/4.8, fol. 15r. Ovdje se spominje samo svetkovina sv. Petra, a Ruka sv. Vlaha na fol. 15v.

120 *A nicola tanburino & sonatori perperi sei sono per aver sonata avanti la banca in la festa di natale al solito*. HR-DADU-29/4.5, fol. 29v. Slično i u HR-DADU-29/4.8, fol. 28r, gdje se spominje i svetkovina sv. Martina. Za potpuni citat, vidi bilješku 126.

121 *A nicola tanburino & sonatori perperi cinque sono per aver sonati avanti la banca de signore Conte in sudetta processione*. HR-DADU-29/4.8, fol. 21v. Da se radi o svetkovini sv. Roka, razvidno je iz prijašnjeg zapisa u kojemu stonski vikar pjeva *messu grande*.

122 *A nicola tanburino & sonatori perperi uno sono per aver sonano avanti la banca de signore conte in la festa de santo martino et la festa di natale*. HR-DADU-29/4.8, fol. 28r.

123 *Alli musici di Palazzo per le feste di Carnevale secondo el solito* [perperi] 1.6. HR-DADU-29/3.4, 11r.

124 *Al tanburino et piffaro della gallera diſe Gozze in Radivoi* [perperi] 4. HR-DADU-29/3.4, 104. Isto i ranije u 1546., samo s bubnjarima, vidi HR-DADU-29/1.1, fol. 105r.

125 *A un trombetta tamburino et piffaro delle* [nečitko] *che sonano* [nečitko] *el palazzo di ordine del Rettor* [perperi] 1.2 ½. HR-DADU-29/3.4, 34. Da je *piffaro* svirač šalmaja, ustaljeno je. Usp. Polk, „Instrumental Music in the Urban Centres of Renaissance Germany“. Uobičajenu postavu *alte cappelle* u početku čine dva šalmaja i gajde, a potomje kasnije zamjenjuje truba s povlačkom i trombon.

126 *Alli 3 trombetti, 3 piffari, et 3 tranburini del Signor San Giacomo (?) che sonano avanti el palazzo diſe Gondola* [posljednje dvije riječi nečitke] [perperi] 7. HR-DADU-29/3.4, 101.

127 Usp. Demović, *Glazba i glazbenici*, 277–81.

o državnim, dakle lokalnim, instrumentalistima, izrazito je intrigantan unikatan zapis od 24. travnja 1576. kada *tri Turčina svirača* sviraju za *protekle*, vrlo vjerojatno uskršnje svečanosti.¹²⁸

Na kraju, zanimljivo je da knjige donose i ostale troškove vezane za instrumentaliste: tako je 31. siječnja 1545. *Gian Maria Piffaro* dobio 2,11 perpera za dvije kutije (moguće za njihovu izradu),¹²⁹ a tako i 16. travnja 1547.¹³⁰ Iako je u oba slučaja kraj zapisa nečitak te ne možemo sa sigurnošću reći čemu su kutije bile namijenjene, možemo pretpostaviti kako bi se moglo raditi o kutijama za instrumente s obzirom na to da se u prvom zapisu možda spominje baršun (*velute, veluti*). Nešto kasnije, 13. veljače 1577., *Nicolo Tanburino* primio je deset perpera za zamjenu kože na bubnju,¹³¹ a 30. rujna je primio 3,1 perper za zatezanje kože bubnja na trošak stonskih providura – bubanj je očito bilo potrebno ugoditi.¹³² Kao i bubanj, orgulje su trebale biti ugođene, pa je Knežev dvor platio deset perpera 1578. godine kapelanu neidentificirane crkve.¹³³

128 *Alli tre Turchi sonatori quali hanno sonata queste feste al Signor Rettore disse Resti* [perperi] 7. HR-DADU-29/3.4, 16. Uskrs 1576. godine pao je na 22. travnja. S obzirom na to da se troškovi iznad odnose na Uskrs, teško je zaključiti da se radi o drugim svečanostima.

129 *A nostro gian maria piffaro per due Casette fatte per il [?] dissi ser Andrea rettori marin* [perperi] 2.11. HR-DADU-29/1.1, fol. 70v. To bi mogao biti otac Josepha Johannes Mariae kojega Demović spominje kako *zna svirati flautu, trombon i pifar*, a koji se javlja u dubrovačku službu glazbenika 1549. On, naime, vladi spominje oca, *Giovannija Maria piffara*. Usp. Demović, *Glazba i glazbenici*, 134 i bilješku 426. Da su glazbenici u Dubrovniku često bili i obrtnici, lijepo je pokazao Demović. Naprimjer, trombonist Johannes Antonii izrađivao je sapun. Demović, *Glazba i glazbenici*, 201.

130 *A gian maria piffaro per la casetta fatta per li [velute, veluti?] che disse ser marchi* [perperi] 5. HR-DADU-29/1.1, fol. 132r. Ovog svirača Demović ne navodi u svojoj tablici instrumentalista. Usp. Demović, *Glazba i glazbenici*, 277–281.

131 *A nicola tanburino perperi diezi sono per valuta di una pala achonza al tanburino*. HR-DADU-29/4.5, fol. 4r.

132 *A nicola tanburino perperi tre & uno sono per aver a lonzato el tanburo per mano di signori providori di stagnio per ordine loro*. HR-DADU-29/4.5, fol. 18v.

133 Ime crkve nažalost je nečitko, a o ovim orguljama još nije bilo govora: *Al cappelano di Santo* [nečitko] *per aiuto dell'organo secondo la* [nečitko] *del monsignor gso. Gondola* [perperi] 10. HR-DADU-29/3.4, 114. Za općenito o orguljama, vidi Demović, *Glazba i glazbenici*, 47–56.

Tablica 2. Aktivnost državnih svirača prema *Detta* 1543. – 1589.

PRILIKA	DATUM	HR-DADU-29/1.1							HR-DADU-29/3.4 + 4.5 (1577)*							4.8		
		1543	1544	1545	1546	1547	1548	1549	1576	1577	1577*	1578	1579	1580	1581		1582	1583
Kolende	1. 1.																	
Karneval	veljača																	
Bogojavljenje	6. 1.																	
Sv. Vlaho	3. 2.																	
Karneval	veljača																	
Četrdeset mučenika	9. 3.																	
Uzašašće																		
Uskrs	ožujak/travanj									1*								
Duhovi	svibanj																	
Tijelovo	svibanj/lipanj																	
Sv. Petar	29. 6.																	
Sv. Roko	16. 8.																	
Ruka Sv. Vlaha	5. 7.																	
Sv. Martin	11. 11.																	
Božić	25. 12.								2*									

BILJEŠKE

- 1* Troška nema, ali to je godina s tri turska svirača (v. bilješku 123).
 2* Troška nema zbog retrogradnosti, vidi bilješku 107.

Kao što *Detta* vjerno pokazuje, instrumentalisti sviraju na sve najvažnije blagdane slavljene u Republici. Iako je nejasno što su svirali te kako je njihova služba proširivana i suživana, čini se da *Detta* svjedoči samo dijelu instrumentalne tradicije, i to većinom izvanredne. Na kraju, ukoliko uzmemo u obzir da je svrha ansambla, u riječima skladatelja i *maestra di cappella* Lamberta Courtoysa mlađega iz 1621. godine, bila *uresiti ovu slavnu Republiku*,¹³⁴ a da je njihova djelatnost bila usko povezana s kneževim djelovanjem, utoliko *Detta* jasno pokazuje kako je ansambl koncipiran kao zvučno utjelovljenje Republike.¹³⁵

134 Citat preuzet iz Demović, *Glazba i glazbenici*, 260.

135 Za detaljniju razradu, vidi Tin Cugelj, „Ad sonum campanæ et tubæ. Power-Reflecting Sonic Elements of Early Modern Republic of Dubrovnik (1358–1667)”, u: *Sounds of Power. Sonic Court Rituals In- and Outside Europe in the 15th–18th Centuries*, ur. Margret Scharrer, Tül Demirbaş (Köln: Böhlau Verlag, 2024), 281–298, pogotovo 291–292.

Zaključak

Ovaj članak pokazao je kako najranije knjige troškova čuvaju vjerno svjedočanstvo zvučnog života Dubrovačke Republike. Iz njih se lako „čuje“ dnevni, tjedni, mje-sečni i godišnji ritam liturgijskog slavlja utjelovljen u pjevanim misama. Iako rjeđe bilježene, isplate državnom ansamblu otkrivaju drugi sloj zvuka u kojem *piffari* jasno sugeriraju funkciju zvučnog aparata vlasti, koji sudjeluje u održavanju zvučnog identiteta Republike, jednako prepoznatljivu kao i njezin vizualni ceremonijal.¹³⁶

Osim toga, ako knjige troškova svjedoče financijskom životu Kneževa dvora u zapisima troškova za koje je knez bio osobno odgovoran,¹³⁷ onda su one i pisano svjedočanstvo kneževa proživljenog iskustva Republike. One ocrtavaju kneževu interakciju s institucijama (samostani, skladišta vina i soli), marginaliziranim skupinama (redovnice, zatvorenici, siromasi¹³⁸) i „zaposlenicima“ Republike (činovnici, vojnici, instrumentalisti), i to bez obzira na fizički kontakt: ako je trošak bio zapisan, to znači da je Knez odobrio, a samim time i ušao u (imaginarnu) interakciju s primateljem troška. One svjedoče i kneževom fizičkom iskustvu Republike, i to religije (mise, propovijedi, procesije), ceremonijala (procesije, novogodišnje svečanosti) i kretanja po urbanoj sredini. Naime, ako je fizička prisutnost na određenim religijskim svečanostima bila određena zakonom, a zapisi odgovaraju predodređenim svečanostima, iz toga možemo zaključiti da su i ostale svečanosti kojima svjedoči *Detta* ostatak kneževe fizičke prisutnosti na lokacijama¹³⁹ te bi nam lako koristile u budućem mapiranju kneževa kretanja urbanom sredinom, pogotovo s obzirom na odredbu o njegovu obaveznom prisustvu u dvoru tijekom jednomjesečnog mandata.

136 Za više o zvuku kao manifestaciji političke i sakralne moći, vidi općenito Cugelj, „Ad sonum campanæ et tubæ“.

137 Lonza, „Svakodnevnica Kneževa dvora u Dubrovniku u XVIII. stoljeću“, 3.

138 Siromasi se u knjigama pojavljuju kao *poveri*, *poveretto* i *schiavi*. Za primjer, vidi zapis od 1. svibnja 1577. godine: *Alle poveri hospitalieri delle pille per limosina solito* [perperi] 6. HR-DADU-28/3.4, 69.

139 Za dobar primjer, vidi zapis od 24. 3. 1577.: *Alle Reverende monache di Santa Maria per offerta li fece* [sic] *el Signor Rettor al vespero* [perperi] 3. Njega prati zapis od 25. ožujka 1557. godine: *Alle dette Reverende monache di Santa Maria per offerta li fece* [sic] *el Signor Rettor alla messa* [perperi] 3. Oba zapisa iz HR-DADU-29/3.4, 63. Za blagdane na kojima je knez bio obavezan prisustvovati misi, vidi tablicu 3.

Tablica 3. Popis blagdana na kojima je knez bio obavezan fizički sudjelovati. HR-DADU-3/51 *Consilium rogatorum*, fols. 23r-24r.¹⁴⁰

HR-DADU 3.51 Cons. Rog. (1552)						
	Svetkovina	Datum	Liturgija			
			Vigilija	Večernjice	Tip mise	Procesija
Knez i 12 malovijecnika	Božić	25. 12.	da	oboje	<i>messa grande</i>	
	Obrezanje	1. 1.		druge	<i>messa grande</i>	
	Svijećnica	2. 2.	da	oboje	<i>messa grande</i>	
	Sv. Vlaho	3. 2.			<i>messa grande</i>	da
	Četrdeset mučenika	9.3.	da	oboje	<i>messa grande</i>	da
	Uskrs	ožu./tra.		druge	<i>messa grande</i>	da
	Tijelovo	svi./lip.	da	oboje	<i>messa grande</i>	da
	Sv. Petar i Pavao	29. 6.	da	prve	<i>messa grande</i>	da
	Ruka Sv. Vlaha	5. 7.	da	oboje	<i>messa grande</i>	
Knez i 6 malovijecnika	Božić	25.12.		druge	<i>messa grande</i>	
	Bogojavljenje	6. 1.	da	oboje	<i>messa grande</i>	da
	Oktava Sv. Vlaha	11.2.		prve	<i>messa grande</i>	
	Navještenje	25.3.	da	oboje	<i>messa grande</i>	
	Uskrsni ponedjeljak i utorak	ožu./tra.		druge	<i>messa grande</i>	
	Duhovi	svi./lip.	da	oboje	<i>messa grande</i>	
	Uzašašće	svi./lip.	da	prve	<i>messa grande</i>	
	Tijelovo	svi./lip.		druge		
	Sv. Marko	25. 4.	da	prve	<i>messa grande</i>	da
	Sv. Ivan Krstitelj	24. 6.	da	oboje	<i>messa grande</i>	da
	Sv. Petar i Lovro	7. 7.	da	prve	<i>messa grande</i>	
	Velika Gospa	15. 8.	da	prve	<i>messa grande</i>	
Sv. Roko	16. 8.		oboje	<i>messa grande</i>	da	

Na kraju, nepotpuna očuvanost (ili nepostojanje) serije između 1550. i 1566. te štura priroda zapisa postavljaju granice interpretaciji, tako da je *Dettu* potrebno koristiti u tandemu s drugim izvorima, poput zapisnika vijeća, statuta, ceremonijalnih priručnika i ostalih arhivskih dokumenata. Upravo zato ova analiza ostavlja nekoliko pitanja neodgovorenima i ukazuje na nedovršenost istraživanja dubrovačke povijesti glazbe: koliko svećenika i kada pjeva mise te pjevaju li polifono? Tko su glavni protagonisti pjevanih misa, Colenda di Paolo i Hieronimo de Nenc(h)o? U kojem sastavu nastupaju državni glazbenici i koji repertoar točno izvode? Čitani

¹⁴⁰ Za detaljnu analizu podataka u kontekstu ceremonijala Republike, vidi Lonza, *Kazalište vlasti*, 329-399. Pratim Lonzinu interpretaciju *El giorno delle calinda di Genaro* kao svetkovinu Obrezanja, dok vigiliju sv. Petra i Pavla ne preuzimam kao *Katedru sv. Petra*, s obzirom na to da je ne nalazim u dokumentu. Usp. Lonza, 93.

kroz metode povijesti zvuka, zapisi jasno definiraju obrise dubrovačke zvučne slike, a istovremeno ukazuju na neizmjeran potencijal arhivskog materijala koji vabi za dubljim posezanjem i nastavkom istraživanja dubrovačke, dalmatinske i hrvatske ranije povijesti zvuka i glazbe.

IZVORI I LITERATURA

Arhivski izvori:

Državni arhiv u Dubrovniku (Hrvatska)

HR-DADU-29 *Dicta Domini Rectoris – Detta*, br. 1-5, 8

HR-DADU-3/51 *Consilium rogatorum*, br. 3, vol. 5

Arhiv Dubrovačke nadbiskupije (Hrvatska)

HR-ABD 32 *Matricola della confranita di marangoni*

Tiskani izvori:

Matanić, Atanazije. „Izveštaj Sormanijeve vizitacije o Maloj braći u Dubrovniku“. U: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, 829-836. Zagreb; Dubrovnik: Kršćanska sadašnjost; Samostan Male braće, 1985.

Nodilo, Natko, ur. *Annales Ragusini anonyimi item Nicolai de Ragnina*. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 14. Zagreb: JAZU, 1883.

Razzi, Serafino. *La storia di Raugia: scritta nuouamente in tre libri*. Lucca: Vincentio Busdraghi, 1595.

Sormani, Gianfrancesco. „Relazione delli capi principali della visita di Ragusa fatta a nostro signore. Roma anno 1574“. U: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, od Augustin Theiner, 330-336. Zagreb: Societas typographica, 1875.

Šoljić, Ante; Šundrica, Zlatko; Veselić, Ivan, ur. *Statut grada Dubrovnika: sastavljen godine 1272*. Dubrovnik: Državni arhiv, 2002.

Vojnović, Konstantin. *Bratovštine i obrtne korporacije u republici Dubrovačkoj: od XIII. do konca XVIII. vijeka*. Sv. 1., 2. Zagreb: Dionička tiskara, 1899.

Literatura:

Ables, Mollie. „Musicians’ Networks in Early Modern Venice“. *ECHO, a Journal of Music, Thought and Technology*, 2 (2021), 1-8. <https://doi.org/10.47041/YFJA2798>.

Breko Kustura, Hana. *Glazba povijesnih hrvatskih zemalja u srednjemu vijeku*. Zagreb: Leykam international, 2022.

Breko Kustura, Hana. „Primjeri jednostavnog liturgijskog višeglasja iz Hrvatske u europskom kontekstu“. *Arti musices* 39, 1 (2008.), 3-33.

Breko Kustura, Hana. „The Tradition of Liturgical Polyphony on the Eastern Adriatic Coast“. U: *Renaissance Music in the Slavic World*, ur. Marco Gurrieri, Vasco Zara, 25-40. Turnhout: Brepols, 2019.

Breko Kustura, Hana; Vojvoda, Rozana. „Iz ostavštine dubrovačke crkve »Domino« s poglavitim obzirom na franjevački antifonarij iz 15. stoljeća i kasnije glazbene izvore“. *Arti musices* 50, 1-2 (2019.), 21-42. <https://doi.org/10.21857/mnlqgc0oly>.

Cugelj, Tin. „Ad Sonum Campanæ et Tubæ. Power-Reflecting Sonic Elements of Early Modern Republic of Dubrovnik (1358–1667)“. U: *Sounds of Power. Sonic Court Rituals In- and Outside Europe in the 15th–18th Centuries*, ur. Margret Scharrer, Tül Demirbaş, 281-298. Köln: Böhlau Verlag, 2024.

Cugelj, Tin. „Serafino Razzi’s Storia Di Raugia, or, How Renaissance Dubrovnik (Might Not Have?) Heard Polyphony in February 1588: Towards a Liturgical Reconstruction of the Feast of Saint Blaise“. *Arti Musices*, 51/2 (2020.), 221-265.

D’Accone, Frank A. *The civic muse: music and musicians in Siena during the Middle Ages and the Renaissance*. Chicago: University of Chicago Press, 1997.

Demović, Miho. „Franko-flamanski glazbenici u Republici Dubrovnik“. *Dubrovnik* 22, 4 (1979.), 65-96.

Demović, Miho. *Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj Republici od početka XI. do polovine XVII. stoljeća*. Zagreb: JAZU, 1981.

Demović, Miho. *Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj Republici od polovine XVII. do prvog desetljeća XIX. stoljeća*. Zagreb: JAZU, 1989.

Demović, Miho. „Njemački glazbenici u Dubrovačkoj Republici“. *Bašćinski glasi: Južnohrvatski etnomuzikološki godišnjak* 9-10, 1 (2009.), 125-132.

Demović, Miho. „Talijanski glazbenici u Dubrovačkoj Republici“. *Bašćinski glasi: Južnohrvatski etnomuzikološki godišnjak* 9-10, 1 (2009.), 133-210.

Fortescue, Adrian. „Concelebration“. U: *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company, 1908. <https://www.newadvent.org/cathen/04190a.htm>.

Gancarczyk, Paweł. „Fifteenth- and Sixteenth- Century Polyphony in a Gradual from the Badija Franciscan Monastery near Korčula“. *Arti Musices* 39, 2 (2008.), 255-262.

Gancarczyk, Paweł. „Traces of Polyphonic Music in the Late-medieval Republic of Dubrovnik“. U: *Glazba, migracije i europska kultura: svečani zbornik za Vjeru Katalinić / Music, Migration and European Culture: essays in Honour on Vjera Katalinić*, eds. Ivano Cavallini, Jolanta Guzy-Pasiak, Harry White, 35-52. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2020.

Grgić, Iva; Krasić, Stjepan. *Serafino Razzi, Povijest Dubrovnika*. Dubrovnik: Matrica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, 2011.

Harper, John. *The Forms and Orders of Western Liturgy from the Tenth to the Eighteenth Century*. Oxford; New York: Clarendon Press; Oxford University Press, 1991. With Internet Archive, <https://archive.org/details/formsordersofwes0000harp/page/n9/mode/2up>

Janeković Römer, Zdenka, ur. *Filip de Diversis: Opis slavnoga grada Dubrovnika*. Zagreb: Dom i svijet, 2004.

Janeković Römer, Zdenka. *The Frame of Freedom: The Nobility of Dubrovnik Between the Middle Ages and Humanism*. Prevela Vesna Baće. Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2015.

Jurić Janjik, Monika. „Glazba u djelima dubrovačkih renesansnih autora“. Doctoral thesis, University of Zagreb, 2018. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:653398>.

Jurić Janjik, Monika. „Monaldijeva klasifikacija glazbe u osmom poglavlju djela Irena, iliti o ljepoti (1599.)“. *Filozofska istraživanja* 39, 2 (2019.), 347-358.

Jurić, Monika. „Paideia i neoplatonističke ideje o glazbenom odgoju i kulturi u renesansnom Dubrovniku u djelima Nikole Vitova Gučetića (1549.-1610.)“. *Arti musices* 443, 2 (2012.), 175-188.

Kralj-Brassard, Rina. „Detta presvijetlog i preuzvišenog gospodina kneza: troškovi Dvora u Dubrovniku od 16. do 19. stoljeća“. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, izd. 52/1 (2014.), 131-160.

Krasić, Stjepan. „Regesti pisama generala dominikanskog reda poslanih u Hrvatsku (1392-1600) (II dio)“. *Arhivski vjesnik* 21-22, 1 (1979.), 201-321.

Kunčević, Lovro. „Dubrovačka slika Venecije i venecijanska slika Dubrovnika u ranom novom vijeku“. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 50 (2012.), 9-37.

Kunčević, Lovro. *Vrijeme harmonije: o razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke republike*. Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2020.

Lockwood, Lewis. *Music in Renaissance Ferrara, 1400–1505: The Creation of a Musical Center in the Fifteenth Century*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2009.

Lonza, Nella. „Inventarna knjiga dvorova knezova i kapetana u lokalnim jedinicama Dubrovačke Republike iz 1638. godine“. *Vjesnik dalmatinskih arhiva: Izvozi i prilozi za povijest Dalmacije* 4, 1 (2023.), 266–295. <https://doi.org/10.58565/vda.4.1.10>.

Lonza, Nella. *Kazalište vlasti: ceremonijal i državni blagdani dubrovačke republike u 17. i 18. stoljeću*. Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2009.

Lonza, Nella. „Prostori vlasti, prostori svakodnevice“. U: *Knežev dvor u Dubrovniku: utvrda, palača, muzej*, ur. Pavica Vilač, 235–275. Dubrovnik: Dubrovački muzeji, 2016.

Lonza, Nella. „Svakodnevice Kneževa dvora u Dubrovniku u XVIII. stoljeću“. *Oti-um* 2 (1994.), 3–17.

Mansell, James. „Historical Acoustemology: Past, Present, and Future“. *Music Research Annual* 2 (2021.), 1–19.

Marinković, Ana. „O gradnji, funkciji i rušenju krstionice-zvonika dubrovačke romaničke katedrale“. *Ars Adriatica*, 7 (2017.), 83–98.

Meeus, Jean. *Astronomical Algorithms*. Willmann-Bell, 2009.

Merkley, Paul; Merkley, Lora L. M.; Merkley, Paul. *Music and Patronage in the Sforza Court*. Studi Sulla Storia Della Musica in Lombardia 3. Turnhout: Brepols, 1999.

Milinković, Snežana; Stipčević, Nikša. *Prepiska Lodovika Bekadelija, nadbiskupa dubrovačkog (1555–1560)*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 2016.

Pešorda, Zrinka. „’Gospođe i čuvarice’: o ženama iz dubrovačke bratovštine Svetog Antuna u kasnom srednjem vijeku“. *Acta Histriae* 20, 1 (2012.), 25–48.

Petravić, Ivana. „Lambert Courtoys the Elder-Flemish in Dubrovnik“. U: *Renaissance Music in the Slavic World*, ur. Marco Gurrieri, Vasco Zara, 57–62. Turnhout: Brepols, 2019.

Polk, Keith. „Instrumental Music in the Urban Centres of Renaissance Germany“. *Early Music History* 7 (1987.), 159–186.

Riedel, Friedlind; Torvinen, Juha, ur. *Music as Atmosphere: Collective Feelings and Affective Sounds*. Ambiances, atmospheres and sensory experiences of spaces. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2020.

Seferović, Relja. „Dubrovački knjižari 16. stoljeća u državnoj službi“. *Arhivski vjesnik* 51, 1 (2008.), 371-393.

Smith, Mark M. *A Sensory History Manifesto*. 1. izd. University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2021.

Stipčević, Ennio. *Renaissance Music and Culture in Croatia*. Turnhout: Brepols, 2016.

Stipčević, Ennio. „The Social and Historical Status of Music and Musicians in Croatia in the Early Baroque Period“. *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music* 18, 1 (1987.), 3-17.

Stojan, Slavica. „Kulturni krug Luke i Miha Sorga (Sorkočevića): glazbenici, pjesnici i diplomati“. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 54. 2 (2016.), 247-262.

Stojan, Slavica. *Vjerenice i nevjernice: žene u svakodnevnici Dubrovnika (1600-1815)*. Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003.

Tuksar, Stanislav. „Dubrovački ranobarokni skladatelj Vinko Komnen i mreža njegovih odnosa s prethodnicima i suvremenicima“. *Arti musices* 46, 1 (2015.), 5-25.

***Dicta Domini Rectoris*: The Earliest Expenses of Ragusan Rector's Palace as a Source for Music History (1543-1589)**

Summary

Croatian State Archive in Dubrovnik keeps a series of account books of the Rector's Palace (HR-DADU-29, *Dicta Domini Rectoris* – *Detta*) that contain expenses of the Palace from 1543 to 1808. The books track all ongoing costs of the Palace, including soldier payments, foodstuff, and salt, but also alms for monasteries, Masses, and extraordinary payments to musicians. The plethora of latter makes the account books a valuable source for the history of Croatian music, but we lack their detailed and systematic analysis.

Based on the entries from the earliest account books, through a deep reading and a quantitative analysis supported by the methodology of auditory history, this article contains an analysis of Ragusan auditory environment and performance practice.

The analysis is based on the earliest records found in four account books that cover the period from 1543 to 1589, and uses other archival and secondary sources in the contextualisation of sound events.

The detailed analysis uncovered the densest layer that includes sung Masses, followed by a smaller layer of instrumental music. The costs of sung Masses reveal a clear weekly pulse with Friday and Saturday Masses, a monthly and annual rhythm with temporal and sanctoral sung Masses, and temporary with votive *ad hoc* Masses. Although rarer, payments to the civic ensemble (*piffari, musici di Pallazzo*) map a ceremonially charged layer. The musicians performed before the Rector's loggia on state holidays, accompanied processions, and include a single appearance by *three Ottoman players*.

The 927 entries document how music and sound were woven into Ragusan political and devotional practice, forming an audible counterpart to the Republic's visual representation. The regular entries confirm a stable corpus of clerics able to sing, and a carefully maintained civic band, both underwritten directly from the Rector's account. Finally, the study demonstrates that account books can be read as *sonic artefacts*: interrogated through the lens of auditory history, the expenses uncover urban auditory experiences and open new directions for Croatian and Adriatic music and sound historiography.

Keywords: account books, Republic of Dubrovnik, Mass, civic musicians, performance practice, auditory history